

BAJAI HONPOLGÁR

Várostörténeti és Környezetvédő lap

2002. június

XIII. évfolyam 6. (140.) szám

Ára: 100 Ft

Óspark

Fotó: Tamás József

SZELÍD FÉNYEK

Beszélgetés Tamás Józseffel

A fotó a pillanat művészete. A fotós a fényt, fényhatásokat a művészi hatáskeltés eszközeként alkalmazza, érzelmeket kelt, gyönyörködött, meghökkent, izgatottá tesz, megnyugtat, megnevettet, elgondolkodtat. Az elkészült kép egy másik ember szemével láttatja velünk azt, amit mi is látunk, de a kimerevített pillanat egy új élményt ad.

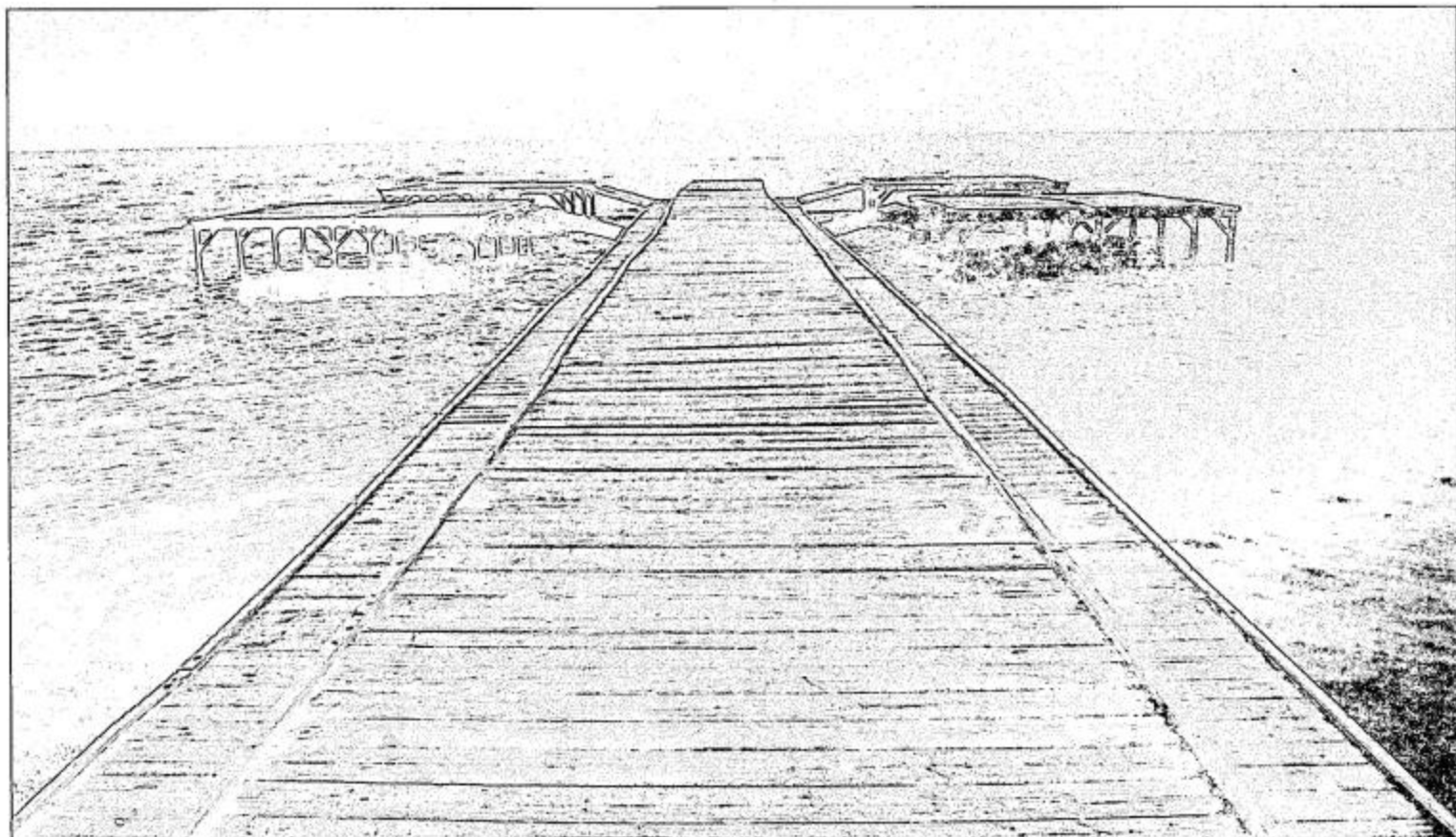
Tamás József fotóival képes bennünket ilyen élményben részesíteni. Képein a ter-

mészet szépségeit, különös hangulatait, az utca forгатagának – nyugalmanak érdekes fényeit, tárgyak látványos, véletlen összerendezéseit láthatjuk viszont. Az elmélyült szemlélődés jellemző rá. Nem az a „lesipuskás” típus, aki mindig nyakába akasztott fényképezőgéppel járja a világot, mégis rátalál a megörökítendő pillanatra. Megismerve személyiségét, látom, emberi habitusa visszatükröződik képein.

Több évtized alatt összegyűlt fotóiból készült életmű-kiállítást mutatott be az érdeklődő közönségnek 2002 januárjában Baján.

- Hogyan kezdődött? Bizonyára amikor az első magad készítette képet kezdedbe vetted nem gondoltad, hogy sok évvel később kiállításon mutatod be fotóidat.

- Amennyire csak visszaemlékezem, mindig mindenből ösztönösen képet pró-

Móló

Fotó: Tamás József

báltam alkotni. Mindenből, ami csak alkalmas volt, kompozíciókat, montázsokat készítettem. Később első választott szakmámban az asztalosságban is megtaláltam a lehetőséget, sok intarziaképet készítettem.

A fotózást gimnazista koromban ismerem meg, Szmena, majd Zenit géppel kezdtem. Akkoriban a szakkörök adtak lehetőséget a technikai dolgok megismeréséhez. Sükösdön születtem és nevelkedtem, hozzám hasonló korú és érdeklődésű fiatalokból alakult a Művelődési Házban egy kis fotószakkör. Egyre jobban megismerem a technika adta lehetőségeket, egyre tudatosabb lettem a témaválasztásban, a képkomponálásban – képeket alkottam.

- Egy idő után az emberben kialakul a vágy, hogy megmérse magát, ne csak a közvetlen környezete lássa produktumait, kíváncsi más véleményekre is. Neked mikor és hol voltak az első bemutatkozásaid?

- Először a sükösi szakkörből küldtem be megyei pályázatra az „Öregcsertői menyecske” című képet. Elfogadta a bíráló bizottság, kiállították. Máris bekerültem egy fotós körbe, egyre több embert ismertem meg. A tanulóévek, majd a munkám és családom Bajához kötöttek. Bekopogtam a Duna Fotóklubba Görbe Ferenchez, bemutatam munkáimat, klubtag lettem hosszú évekig. Nagyon inspiráló volt számomra a klub pezsgő élete, egymás munkáinak értékelése, kritizálása, témaválasztások, technikai megoldások

megismerése. Negyedévente házi-pályázatokat rendeztünk képeinkből, értékes fotóanyagokat lehetett nyerni. A Duna Fotóklub tagjaként jelentkeztem először országos pályázatra a „Lány kalapban” című képpel, sikerrel. Az elkövetkező években rendszeresen pályáztam a klubbal, hazai és külföldi kiállításokon szerepeltek képeim. Szép sikerekben, elismerésekben volt részem.

- Képeidet megismerve látom, hogy aktívan részt vettél a Duna Fotóklub országhatárokon túl is híressé vált szociofotóáramlatában.

- Valóban ez egy sikeres periódus volt, a Team '76 című kiállításunk után valami elindult, ami korábban is létezett, csak nem igen volt nyilvánossága. A hetvenes évek vége nyolcvanas évek eleje – mai szemmel nézve – utolsó lehetőséget adott az őszinte társadalomábrázolásra. Az emberek szívesen álltak a fotós objektívje elé, ma ezeket a képeket többségükben nem lehetne elkészíteni. Nagyon megváltozott a bennünket körülvevő világ, az emberek. Ma ha valakiről képet akarok készíteni, a házat, vagy valamilyen tárgyát, autóját lencsevégre szeretném kapni, személyiségi jogaira hivatkozva tiltakozik, bezárkózik. Ha más szemszögből nézzük, ez így rendben is van.

A szociofotózás a környező országokban is nagy népszerűségnek örvendett, elsősorban nem a hatalom gyakorlóinak körében. Természetesen nem mi voltunk első művelői, hiszen szinte egyidős a fotográfia-

ával, és igazi klasszikusaink vannak ebben a műfajban. Azonban meggyőződésem: nem véletlen, hogy a nemzetközi Nagybaracscai Szociofotó Tábor akkor, és ott jött létre, ahol létrejött – Baja környékén. Hosszú évekig sok fotóst vonzott Magyarországról és külföldről egyaránt. Én is aktív részese voltam több éven keresztül a tábor életének, sok fotó készült, örülök, hogy ebben a témában is kipróbálhattam magam. Sok emberi tapasztalatra tettem szert, tanulságos volt.

- Úgy tudom, nem csak fotókiállításokon szerepeltek képeid.

Igen, így van, és ebben nagy szerepe van a barátságoknak. Barátaimmal, akiket gyerekkorom óta ismerek, és felnőtt koromban is megmaradt a jó kapcsolat hasonló gondolkodásunk, világlátásunk, lelki alkunk van. A hetvenes évek elején Sükösdön rendeztünk fotó-grafika kiállítást az akkor még Sükösdön, majd azóta Szentendrén élő Aladics Antal grafikusművészzel. Szép harmóniát alkottak munkáink. Azóta az évek folyamán már többször is állítottunk ki együtt.

A másik ilyen jellegű baráti és alkotói kapcsolat Radics Zoltánhoz köt, aki költő, asztalos és mellesleg szintén sükösi. 1985-ben jelent meg első verseskötete, amelyet az én fotóimmal illusztráltunk. „A széllel szemben is...” címmel. Pár éve a Gyakorló Iskola galériájában volt Vers-fotó kiállítás, ahol egy újabb közös verseskötet anyaga

körvonalazódott. Sajnos egy ilyen kiadványnak ma súlyos anyagi vonzatai vannak, így egyelőre maradnak a közös kiállítások.

- Említetted, hogy első választott szakmád az asztaloság, szakoktató voltál több évig, de néhány éve újra iskolapadba ültél, és egy másik szakterületet választottál magadnak, nem elszakadva teljesen a régitől.

- A kilencvenes évek első felében nagyon sokat vállaltam önmagamra, a szervezetem tiltakozott, figyelmeztetett, megbetegedtem. Ez lassan más irányba terelte gondolataim, fokozatosan változtattam, a számítástechnika felé fordult a figyelmem. Ez éppen arra az időre esett mikor Magyarországon is egyre több munkahelyen és iskolában kezdtek számítógépeket al-

kalmazni. Az újdonság engem is nagyon vonzott. Közel ötvenévesen felsőfokú végzettséget szereztem, és ma már műszaki informatikát tanítok a Jelky András Szaképző Iskolában, ahol a huszadik tanévet fogom szeptemberben kezdeni.

- Számítástechnika a képkalkulációban, a fotózásban is számtalan lehetőséget ad. Mi a véleményed erről?

Én továbbra is inkább hagyományos technikával fényképezek – ennek megvan a maga „romantikája”, de digitalizálom őket és a számítógép lehetőségeit kihasználva alakítok rajtuk. Nem találok ebben semmi kivetni valót, hiszen szándékom szerint jobbá teszem a képet. Például változtathatok a kontraszton, a színeken, apró

zavaró részletek, amik rontanák a látványt, eltüntethetők a képről.

Ma már teljesen természetes, hogy kiállításokon elfogadják a digitálisan készített képeket, a látvány, az esztétikum az elsőrendű.

- Végül gratulálok legújabb sikeredhez! A József Attila Művelődési Központ által kiírt bajai témájú fotópályázat II. díját nyerted el a napokban „Part” című képeddel.

Aki szeretné megtekinteni Tamás József képeit, a www.jelky-baja.sulinet.hu/tamasj weboldalon megtalálja.

Jász Anikó

A jó bajai bornak is kell a cégér?!

Felkiáltójellel nyomatékosította kérdését Schmidt Antal úr a Bajai Honpolgár 134. számában megjelent cikkében: Aszúbor Bajáról?! Mintha csodát látott volna – avagy „hogyan kerül a csizma az asztalra” – meglepetést éreztem az írásjelben. Nos igen! Elméletileg Magyarországon minden borvidéken (22 van belőlük) lehet aszúbor (aszú jellegű bort) készíteni – gyakorlatilag azonban erre csak 6-8 borvidéknek van esélye, és a Hajós-Baja borvidék ezek közé tartozik. Az ország egyik legdélibb fekvésű borvidéke, s a vegetációs időben nálunk legmagasabb a napsütéses órák száma.

Az itt termelt fajták közül több is hajlamos a töppedésre. A borvidék technikai és tapasztalati feltételei is alátámasztják a különleges minőségű borok készítését. Tehát miért ne, vagy miért éppen Baján ne lehetne aszúbor (aszú jellegű bort) készíteni? Akkor mégis mi indokolja a határozott kérdést? Talán többről van itt szó, mint csupán az aszúborról! Ebbe a kérdőjelbe nem csak az aszúbor, de általában a bajai bor hírneve rajzolódott bele – „városunk az elmúlt évtizedekben nem boráról volt elsősorban híres...” – ez így igaz! Elsősorban nem a borairól volt híres. De miről is volt híres az elmúlt évtizedekben? Mérlegelhetjük ipari erőfeszítéseinket, pénzügyi pozícióinkat, kulturális eredményeinket, a sportot, turisztikát, az egészségügyet stb. Minden területen hullámozó a teljesítmény. Időnként vannak kiugró eredmények, de 20–30 év távlatában nem tudjuk felülmúlni az átlagot.

Egészen más a helyzet az agrárgazdaságban.

Ha saját mércéim szerint állítok sorrendet, akkor az agráriumot, az élelmiszeripart és az ezekhez kapcsolódó rendezvényeket, mégis valahol az élen képzelem el. Gondoljunk csak a Bácskóra, a bajai Hűtőházra, a Gemenc Erdőgazdaságra, a bajai halászatra és az ehhez kapcsolódó halász rendezvényekre; az ország első Borlovag rendjére, amely Baján alakult meg, az ország első modern pincészetére, amit a Bajai Állami Gazdaság épített és arra a több mint 20 millió palack borra, amely az elmúlt 35 évben „Bajai...” néven került az ország teljes területén a fogyasztókhoz. Ez azért nem kevés. Ez a húszmillió palack sok százezer vagy millió fogyasztóhoz vitte el Baja város nevét, Jelky András szobrának képét és a bajai bor ízét.

Bizonyára vannak ipari termékek is, melyek hasonló mértékben népszerűsítették városunkat – ez azonban nem csökkenti a bajai bor hírnevét. Miért alakult ki hát borainkról mégis ilyen vélemény? Miért izzsza szívesebben a bajai polgár az egri, balatoni, villányi vagy akár a szekszárdi bort – mint sajátját, a bajait?

A jó bajai bornak is kell cégér?

Tekintsünk vissza egy kicsit borászatiunk történelmébe! Láthatjuk, hogy a bajai és Baja környéki szőlőtermelésnek és borkészítésnek évszázados hagyományai vannak. Ezen a vidéken mindig is természetesen szőlőt, és fogyasztották saját boraikat a polgárok.

Rövid történelmi áttekintésem forrásául

döntően Bódi Krisztina 1998-ban írott igényes szakdolgozatának adatait idézem, aki nagyon alapos munkával tárta fel borvidékünk történetét.

Írásos emlékeink szerint a pannóniai szőlőtermesztést Probus császár honosította meg. Ettől némiképpen eltér Gesztelyi Nagy L. véleménye, amely szerint a szőlő még a rómaiak előtt Dalmáciából, a Szerémségből észak felé átlépve a Duna vonalát a Duna-Tisza között egészen a budai szőlővidékig húzódtott fel. Bármelyik vélemény alapján feltételezhető, hogy a XIV–XV. században már volt szőlőtermelés városunk körzetében. Az 1472. évi királyi adományleveléről szerint Baján jelentős nagyságú szőlőültetvények voltak.

Az 1559. évi Tahrir Drefter feljegyzései szerint Baján Jusuf Abdullah Kethüda két török hold (dönüm) szőlő birtoklásával szerepel.

1578-ban Baján öt szőlőbirtokos került feljegyzésre, egyenként 1–2 dönüm nagyságú szőlővel.

Az 1698. évi összeírás szerint Baja város birtokához tartozott 366 kapa szőlő. A városi vezetés 1765-ben kimondja, hogy védeni kell a szőlőket.

Számtalan feljegyzés tanúskodik arról, hogy ugyanebben az időben Hajóson, Császártöltésen, Nádudvaron, Vaskúton és Monostoron milyen nagyságú szőlők vannak.

1764-ben a szőlősgazdák kérésére, hogy színborban vagy törkölyös mustban fizessenek, Baja városa az alábbi választ adja:

„...Bajai törkölyös must még ha ki is

körvonalazódott. Sajnos egy ilyen kiadványnak ma súlyos anyagi vonzatai vannak, így egyelőre maradnak a közös kiállítások.

- *Említetted, hogy első választott szakmad az asztalossg, szakoktató voltál több évig, de néhány éve újra iskolapadba ülél, és egy másik szakterületet választottál magadnak, nem elszakadva teljesen a régitől.*

- A kilencvenes évek első felében nagyon sokat vállaltam önmagamra, a szerzőknek, nem elszakadva teljesen a régitől. A kiemcenes évek első felében nagyszámú vállalkozás váltottam, a számítástechnika felé fordult a figyelmem. Ez éppen arra az időre esett mikor Malagya gyarországon is egyre több munkahelyen és iskolában kezdtek számítógépeket alkalmazni.

kialakítottam. Az itt termelt fajta közül több is hajlamos a töppedésre. A borvidék technikai és tapasztalati feltételei is alátámasztják a különleges minőségű borok készítését. Tehát miért ne, vagy miért éppen Baján ne lehetne aszúdort (aszú jellegű bort) készíteni? Akkor mégis mi indokolja a határozott kérdést? Talán többről van itt szó, mint csupán az aszúdortól! Ebből a kérdőjelebe nem csak az aszúdort, de általában a bajai bor hírneve rajzolódott bele – "városunk az elmúlt évtizedekben nem boráról volt elsősorban híres..." – ez így igaz! Elsősorban nem a boráról volt híres. De miről is van híres Baján? Milyen évtizedekben? Milyen ipari erőfeszítéseinket, pénzügyi pozícióinkat, kulturális eredményeinket, a sportot, turisztikát, az egészségügyet stb. Minden területen hullámmozó a teljesítmény. Időnként vannak kiugró eredmények, de 20-30 év távlatában nem tudjuk felülmúlni az előzőket.

A jó bajai bornak is kell a cégér?

Feleletüljellel nyomatékosította kérdését Schmidt Antal úr a Bajai Honpolgár 134. számában megjelent cikkében: Aszúdort Bajáról? Mintha csodát látott volna – avagy "hogy kerül a csizma az aszatra" – meglepépetést éreztem az írásjében. Nos igen! Elméletileg Magyarországon minden borvidéken (22 van belőlük) lehet aszúdort (aszú jellegű bort) készíteni – gyakorlatilag azonban erre csak 6-8 borvidéknek van esélye, és a Hajós-Baja borvidék közé tartozik. Az ország egyik legdelibb fekvésű borvidéke, s a vegetációs időben nálunk legmagasabb a napsütéses órák száma.

Az itt termelt fajta közül több is hajlamos a töppedésre. A borvidék technikai és tapasztalati feltételei is alátámasztják a különleges minőségű borok készítését. Tehát miért ne, vagy miért éppen Baján ne lehetne aszúdort (aszú jellegű bort) készíteni? Akkor mégis mi indokolja a határozott kérdést? Talán többről van itt szó, mint csupán az aszúdortól! Ebből a kérdőjelebe nem csak az aszúdort, de általában a bajai bor hírneve rajzolódott bele – "városunk az elmúlt évtizedekben nem boráról volt elsősorban híres..." – ez így igaz! Elsősorban nem a boráról volt híres. De miről is van híres Baján? Milyen évtizedekben? Milyen ipari erőfeszítéseinket, pénzügyi pozícióinkat, kulturális eredményeinket, a sportot, turisztikát, az egészségügyet stb. Minden területen hullámmozó a teljesítmény. Időnként vannak kiugró eredmények, de 20-30 év távlatában nem tudjuk felülmúlni az előzőket.

Egészen más a helyzet az agrárgazdaságban.

Ha saját mércém szerint állítok sorrendet, akkor az agráriumot, az élelmiszeripart és az ezekhez kapcsolódó rendezvényeket, mégis valahol az élen képeznem el. Gondoljunk csak a Bácskásra, a bajai Hűtőházra, a Gemenc Erdőgazdaságra, a battonyfalvi halászatra és az ehhez kapcsolódó halászati rendezvényekre; az ország első Borlovas Rendjére, amely Baján alakult meg, az ország első modern pincészetére, amit a Bajai Állami Gazdaság épített és arra a több mint 20 millió palack bora, amely az elmúlt 35 évben "Bajai..." néven került az ország teljes területén a fogyasztókhoz. Ez azért nem kevés. Ez a húszmillió palack sok száz ezer vagy millió fogyasztóhoz vitte el Baja város nevét, Jekly Andras szobornak képet és a bajai bort.

Bizonyára vannak ipari termékek is, melyek hasonló mértékben népszerűsítették városunkat – ez azonban nem csökkenti a bajai bor hírnevét. Miért alakult ki hát borainkról mégis ilyen vélemény? Miért iszogatunk, villányi vagy akár a szekszárdi bort – mint sajátját, a bajait?

Tekintsünk vissza egy kicsit borászatunk történelmére! Láthatjuk, hogy a bajai és Battonyfalvi szőlőtermelésnek és borkészítésnek évszázados hagyományai vannak. Ezen a vidéken mindig is termesztették szőlőt, és fogasztották saját boraikat a polgárok. Rövid történelmi áttekintésem forrásai

döntően Bódi Krisztina 1998-ban írott igényes szakdolgozatának adatait idézem, aki nagyon alapos munkával tárta fel borvidékünk történetét.

Írások emlékeink szerint a pannoniai szőlőtermesztést Probus császár honosította meg. Ettől némiképpen elter Geszteyi Nagy L. véleménye, amely szerint a szőlő még a rómaiak előtt Dalmáciából, a Szerémségből északra fele átlépve a Duna vonalát a Duna-Tisza közén egészen a budai szőlővidékig húzódtott fel. Bártmelyik vélemény alapján feltehető, hogy a XIV-XV. században már volt szőlőtermelés városunk körzetében. Az 1472. évi királyi adománylevel szerint Baján jelentős nagyságú szőlőültetvények voltak.

Az 1559. évi Tahit Dreher feljegyzései szerint Baján Juszt Abdulah Kethida két török hold (dönüm) szőlő birtoklásával szerepel.

1578-ban Baján öt szőlőbirtokos került feljegyzésre, egyenként 1-2 dönüm nagyságú szőlővel.

Az 1698. évi összeírás szerint Baja város birtokához tartozott 366 kapa szőlő. A városi vezetés 1765-ben kimondja, hogy védeni kell a szőlőket.

Számtalan feljegyzés tanuskodik arról, hogy ugyanebben az időben Hajós, Császárd, Nádudvar, Vaskút és Monostoron milyen nagyságú szőlők vannak. 1764-ben a szőlősgazdák kérték, hogy szinbortban vagy törkölyös mustban tizes-senek, Baja város az alábbi választ adja: "...Bajai törkölyös must még ha ki is

zavaró részletek, amik rontanak a látványt, elháríthatók a képről.

Ma már teljesen természetes, hogy kiállításon előadják a digitálisan készített képeket, a látvány, az esztétikum az elsőrendű.

- *Végül gratulálók legújabb sikeredhez! A József Attila Művelődési Központ által kiírt bajai nemzeti fotópályázat II. díját nyerted el a napokban "Part" címmel képed.*

del.

Aki szeretné megtekinteni Tamás József képeit, a www.jekly-baja-sulinet.hu/tamasjweboldalom megtalálja.

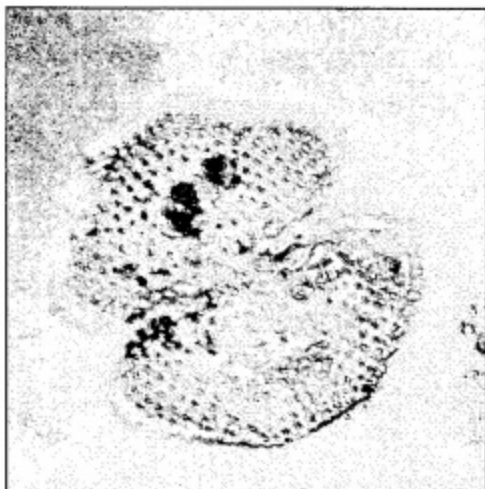
Jász Anikó

jelenteni, hogy a fokozódó algásodás felszíni vizeink legáltalánosabb civilizációs betegségévé vált, ami a vizek elszennyeződésének, ezáltal a növényi tápanyagkínálat növekedésének eredménye. A folyamatot eutrofizálódásnak nevezzük.

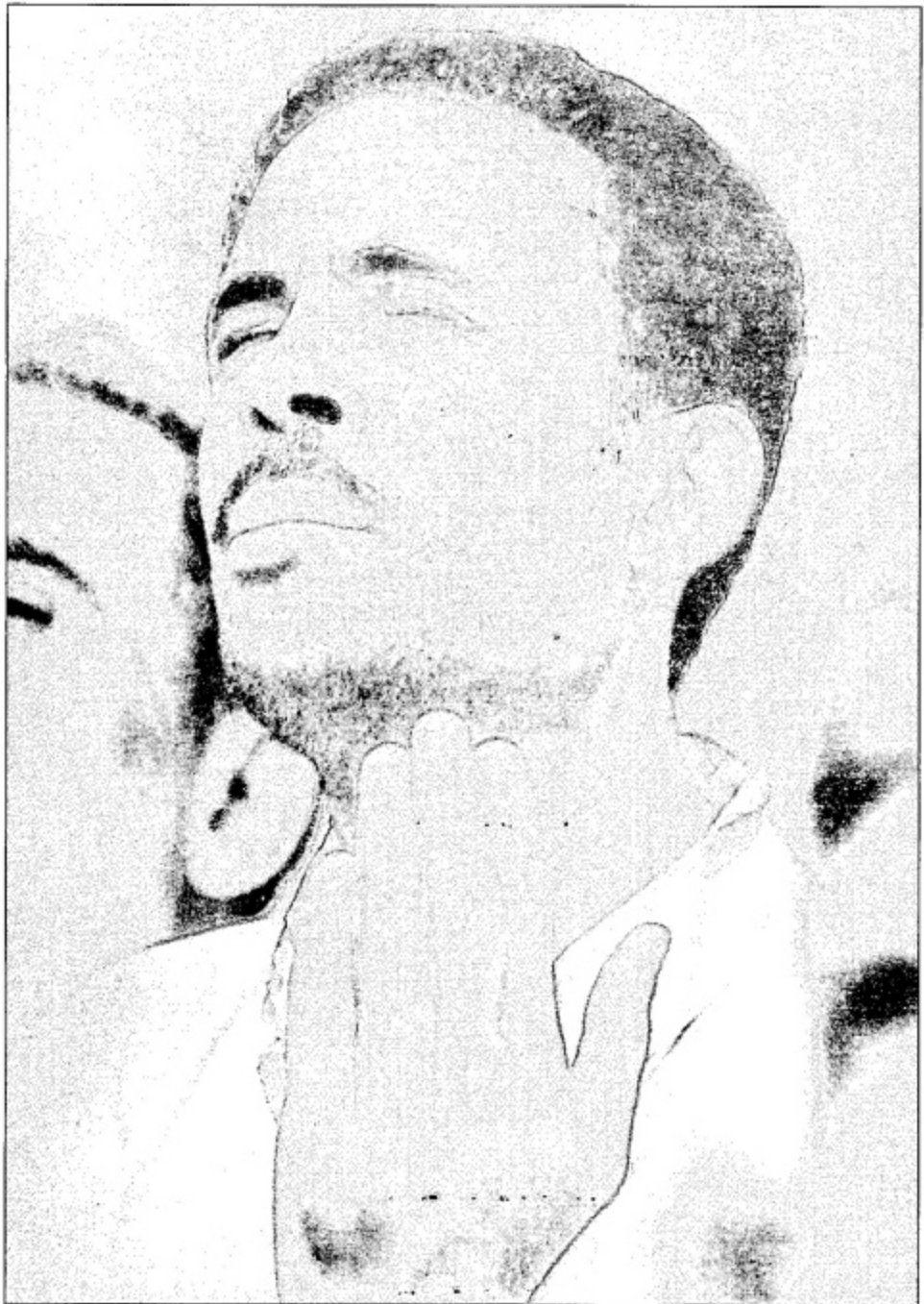
Az algák sok tekintetben a növényvilág legváltozatosabb élőlényei. Lehetnek egy-, több-, sőt soksejtűek is. A legegyszerűbb felépítésűek a baktériumokkal mutatnak közeli rokonságot, nem véletlenül hívják újabban a kékalgákat cianobaktériumoknak. A legbonyolultabb felépítésű csillárkamoszatok ránézésre a magasabbrendű hínárnövényekre hasonlítanak. Színanyag, sejtfelépítés, szaporodási módok, az ostorok milyensége vagy éppen hiánya, a sejtek biokémiai összetétele, anyagai alapján ma 11 csoportba soroljuk őket. Legtöbbször csak mikroszkóp segítségével tanulmányozhatók, mivel nagyságuk a milliméter ezredrészével (mikrométer) mérhető. Szinte mindenütt megtalálhatók: hóföldre hegycsúcson, hóforrásban, talajban, sivatagi kövekben, de a legnagyobb formagazdagságot mégis felszíni vizekben mutatják.

Egész esztendőben megtalálhatók vizeinkben – előfordulásuk akár télen is tömeges lehet! –, ezért anyagcseréjükkel fontos szerepet játszanak a vízminőség alakulásában. Túlnyomó többségük fotoszintetizál, ezáltal döntő jelentőségűek a vizek elsődleges szervesanyag termelésében és a víz biogén oxigénellátásában, ami elősegíti a vizek természetes tisztulását.

Fehér Gizella és Schmidt Antal

Cosmarium turpinii, járommoszat
a Karasica-csatornából
Fotó: Fehér Gizella

Emlékek egy boldog emigrációból

IV.

Ez a fejezet lexikonszerű, annak ellenére, hogy nélküli e forma alapvető szabályait. Mindenek előtt azt például, hogy nem lehet benne alfabetikus sorrendben válogatni és egyébként is rendkívül szűkös a választéka. Fogalom vagy emléktár inkább mindazon dolgokról, amelyek elbeszélő formában messze meghaladnák a rendelkezésemre álló időt és teret.

Az írás jelenidejűsége természetesen az akkori jelen időt rögzíti, tehát múlt idő. Ezt azért kell hangsúlyoznom, mert lehetséges, hogy mindaz, amit az 1989. június el-

sején érvényes „lapzártakor” rögzíttem, másnap – ma már – nem is érvényes.

Születés. Minden 35. másodpercben születik egy algériai állampolgár. 1962-ben 8000000-an éltek területén, de 1989-ben a lakosság száma már meghaladta a 23 000 000-t. A biológiai reprodukció tempója tehát óriási, és nem respektál se életani, se gazdasági határokat.

Mivel a szülések nagyobb része otthon zajlik, csak sejtethető, hogy a kórházakban regisztrált – egyébként óriási tempó – csu-

pán töredéke a valóságos népszaporulatnak. Ennek következményeként is lehetlenség pontos adatokhoz jutni, így mindazon mutatókról, amelyek például a csecsemőhalandóságról szólnak, a koraszülött frekvenciát elemzik, vagy a fejlődési rendellenességeket regisztrálják – szinte lehetetlen a reális áttekintés.

Az egészségügyi szakszemélyzet által kontrollált szülések lényegében komplikáció mentesek. A nők javarésze 18–40 éves korig állandóan terhes, gyakran egy éven belül kétszer is szül. A szülési traumát követően talán 24 órájuk marad egy kis nyugalomra, aztán újra kezdik a gyermekgondozás nehéz munkáját. Érdemi segítséghez először akkor jutnak, ha az első lánygyerekek már a csípőjére tudja ültetni apró testvéreit.

Halál. Az arab temető dísztelen és kihalt. Nem látogatják, nem gondozzák. Az elmúlás érzelmi intonációja fegyelmezett, belenyugvást áraszt. A váratlan halált persze labilis emóciók is követhetik. Ezek hisztérikusak ugyan, de a közösség vigasztaló erejével mindig gyorsan lecsillapodnak.

A virasztás, a búcsúzkodás napokig eltart. Néma csendben éjszaka is. A temetési ceremónia egyszerű. Az elhunyt tetemét fehér szövetbe csavarva, vállon viszik ki a temetőbe. A sírgödör éppen csak hogy eltakarja. A sírhant hosszanti iránya illetve a fej Mekka felé mutat. Nem fejfát, hanem „fejkövet” állítanak. Egy naturális szikladarab ez, szükség szerint mesterségesen igazítva. Csúcsíves formára törekszik. Mellé egyszerű cserépedény kerül táplálékkal.

Ünnepek. Rengeteg van. Vallási és politikai ünnepek egyaránt. Az iszlám respektálja a keresztények szokásait, és ez fordítva is abszolút érvényes.

A muzulmán vasárnap a péntek és mivel a szombatok ott is „lazák”, előfordul, hogy a kikötőben csütörtöktől hétfőig nem rakják ki az árut.

Ha csak a körülméletlenségi szokásokat vagy az esküvői tradíciókat emlegetem, már akkor is hihetetlenül nagy a bensőséges családi események száma.

A cirkumfúziók kivitelezése – örvendetes módon – egyre inkább a kórházakban koncentrálódik. A műtősök nagy gonddal, de mindenképp előtt szakszerű érzéstelenítéssel dolgoznak, és jól ellátják az otthoni komplikációkat is. Minden aktuális gyermekesregben láthatunk fehér szatén köntösben és kis piros sapkában ácsorgó vagy már rohagáló „beavatott” gyerekeket. Hogy fájdalmaikat csökkentésük, ruhájukat minden szí-

tuációban elemelik a sérült területről. Az ünnepi köntöst napokig hordják, lényegében addig, amíg a sebváladékozás tart.

Az esküvő kizárólag otthoni ceremónia. Hosszú és nagyon vontatott, mondhatnám unalmas. A két nem mindvégig elkülönül. Talán még az itthon is szokásos hangos autós felvonulás a legizgalmasabb részlet. A férfiak ácsorognak, ücsörögnek, esznek, isznak, beszélgetnek. Alkohol nincs, tehát a komolyság kitaró.

A női csoportok sokkal hangulatosabbak, de alig hozzáférhetőek. A menyasszony pedig csak igen kivételes protekcióval közelíthető meg.

Az ifjú pár első találkozása sokszor valóban egy első találkozás. A legintimebb percek zárt ajtó mögött is, „nyilvánosak”, azzal, hogy a várakozó és drukkoló násznépnek azonnal tudomást kell szereznie az érintetlenségről.

A böjt. Egy hónapig tartó keserves – szép ünnepség. Még szerencse, hogy a kéthetes naptári eltolódások következményeként minden hónapot érint, így nem jelent állandó terhelést a meleg időszakokban elkerülhetetlen kínzó szomjúság.

Mindenki komolyan veszi. Igaz, hogy a ramadánt követően legalább egy hónap szükséges a regenerációhoz, ennek következtében is az év két hónapjára biztosan nem koncentrálható a munka.

Napkeltétől napnyugtáig enni és inni nem szabad. Éjszaka aztán „szabad a gazda”. Van egy böjti aranyigazság, amely szerint ebben az időszakban a legrosszabb háziasszony is kiváló szakács lesz és a legtakarékosabb család is eladósodik. A böjti időszak betetőzése a birka ünnep. (Laid el Kebir). Ilyenkor minden család legalább egy birkát levág. Akinek ez nem áll módjában, az kap azoktól, akik tehetősek. Egy nap alatt több millió birka „fogy”. Úton-útfélen, kerítéseken, fákon, erkélyeken birkát nyúznak és az egész országban elárad a sült hús illata. Ami némileg ront a helyzeten, az az égett kabil olaj szaga.

Kiskapu. (Piszton). A szó jelentése kerülőút. Az alkalmi, kitaposott ösvényeket is így nevezik. Lényegtelennek tűnő, de nagyon fontos lénia. Eszköz és cél. Egy nyilvánvaló, sajátos erőszak. Sartre szerint „ez nem az abszurd időjárás hatása, nem is vad ösztönök újbóli kitörése, még csak nem is nehezítés. Nem egyéb, mint a magát újratemtő ember, aki szabad akaratának heterogén minősége szerint sodródik élete útján”.

A részrehajlóan gyors megoldás szinte lételem. Olyan kisajátítási vágy, amely

maga alá gyűri az igazságot és az egyenlőséget. Mindezt agresszív bájjal teszi, a cinkoskeresés nyilvánvaló szándékával és a megértésben való hittel. Magától értetődő „népszokás”. Már csak ezért is kialakultak a megfelelő antidótumok, de ezeket az európai ember hosszú ideig nem ismeri fel, így ő is az ösvényekre tévedhet. Így lesz például a kiskapu szinonimája az ajándék. Ennek nem kell feltétlenül imponálnak lennie. Sokszor elég annyi csupán, ha van. Tojásért, repülőjegyért, szabadságért illik gesztusokat tenni és valamit adni. Ez az ősi baksis-inger minden társadalmi mozgásban ott lapul és sodródik, bár kétségtelen, hogy Algériában sokkal szelídebben, mint Egyiptomban.

Emancipáció. Ezt a fogalmat nem elméleti síkon szeretném megközelíteni, de nem is a biológiai részrehajlás állapotában. Az algériai nő nem emancipált, de felkészülten várja azt. És jaj lenne a másik félnek, ha ez gyorsan bekövetkezne. Mert hát ez a nő intelligens, nyílt és tiszta. Lelkében és testében egyaránt. Nem prüd, csak szemérmes, bájos, de sohasem kihívó. A számár után kullogó bibliai anya örök szimbóluma. És elnyúlhatetlen! Szüntelen ténykedés, gyerekek, vérvesztés, alig török meg. És még énekelni meg táncolni is van kedve. Mint ahogy nagyon meghatározó tud lenni a családi klánok átláthatatlan szövevényében. Mindezeket pedig olyan inkognitóban műveli, hogy leggyakrabban még a férje sem veszi észre. Kár, hogy csak az „Isten előtt egyenlő a nő a férfivel. Ám vannak köztük természetes különbségek, amelyek következményeképpen a nő az alávetettség állapotában találtatik... Az emberi agy fizikai és biológiai szerkezetét tekintve a férfi magasabb rendű alkat” (Hasemi Tidarani).

Némi „vigasztalásul” az Elled Nail törzs lányairól is kell legalább annyit tudnunk, hogy őket – ősi szokás szerint – az oázisokba és a városokba küldték hozományuk megkeresése céljából. Az egyébként szigorúan vallásos törzs férfiúi ezen egy cseppet sem lepődtek meg, és még abba is belenyugodtak, hogy – hála a gazdag hozománynak és a bőséges élettapasztalatoknak – asszonyaik olyan fölénybe kerültek birkapásztor férjeikkel szemben, hogy azok többnyire csak jámbor papucshősök maradtak.

Közlekedés. Algériában közlekedve egy vidám, hangos és zsúfolt dodzsempályán érezzük magunkat. De hamar megtapasztaljuk, hogy a játékot halálosan komolyan kell vennünk, mert az egész rendszer csak pillanatnyi megítélésen, váratlan és ki-

számíthatatlan intermezzók túlélésén és nem utolsó sorban a szerencsén múlik.

A tömegközlekedés fejletlen. Az óriási távolságok, az egyre növekvő szállítandó néptömeg szinte kiált a motorizáció segítségéért. Ez a transzportigény a településeken és a köztes területeken azonos. Az úthálózat kelet-nyugat irányban jól kiépített, de az országot észak-déli irányban átszelő és minden évszakban veszélytelenül használható út nincs. Az utak minősége kielégítő, két vagy háromsávosak. Ez utóbbi különösen veszélyes konstrukció. A jobbra hajts, halra előzz szabályai érvényesek, a középső sáv azonban a „szabad szárnyalás” régiója. A közlekedési balesetek vákuuma.

Sebességkorlátozás nincs, záróvonala felesleges festéket pocskolni. Index, hangjelzés, világítás használata teljesen egyéni, rendszerint a szabályok szerint elvárható fordítottja.

Rengeteg az autó. Többségük amortizált végállapotban. Szinte kivétel nélkül francia márkák. Nagy kincs a gépkocsi, virágzik a feketepiac. Egy jobb autóért házat adnak. (Kiutazásunk után nem sokkal árasztották el először az országot egyforma, szürke Honda Accordokkal.)

A taxik sárgák és nagyok. A tágas tér a kifizető. Egy autóban 10–12 ember utazik, és a tetőcsomagtartó is agyonterhelt. Defekt vagy műszaki hiba esetén mindenki türelmes és segít. Balesetek során pedig sokan meghalnak. Mindent meg tudnak javítani. Sok az autószerelő műhely. A mesterek találékonyak és kitaratóak. A benzin olcsó, állandó nagy gond azonban a gumiabroncs hiánya.

Minden rémüldözésünk ellenére van ebben a nagy nemzeti tülekedésben egy sajátos moralitás. Mindenek előtt hiányzik az arrogancia. A türelmetlenség óriási, de nincs ökölrázás, fenyegetés, anyázás. Minden kisebb - nagyobb koccanás, baleset a szó szoros értelmében ölekezéssel és csókokkal végződik. Ezekből a közlekedési rendőr is bőszesen kap, ha hagyja.

Az autólópas mint új import iparág már virágzik és nagyon jövedelmező.

Közbiztonság. A felkészülést már Marseille-ben kezdjük meg. A kikötőben működik az élet iskolája. A kb. fél napig tartó behajózások során kiváló megfigyeléseket tehetünk, és rengeteg tapasztalatot gyűjthetünk lopás ügyekben. De ha nem figyelünk, egy pillanat alatt áldozattá válunk. A lopás iparág. A kikötői kereskedelem áruellátásának nem elhanyagolható része innen származik. A károsultak behajóznak (ha papírjaik nem tűnnek el), és ki tudja,

mikor térnek vissza. Ha nincs tettenérés, a hajó indulásával minden veszély elmúlik. (Láttam nagy, fonott kosarakban autórádiókat ömlesztve, mindegyikükből még me-redeztek az elvágott kábelek).

A kihajózás viszont csaknem veszélytelen. A dokkerek légiós fegyelemben élnek. Aki lop, az repül, és nincs visszaút. Pedig az autót már jóval a kikötés előtt ki kell nyitni. Aztán a fedélzetről figyelhetjük, amint agyonrakott, egyetlen és összes vagyionunk valahol eltűnik a kikötői épületek labirintusában. Az ülésen pénzt, vagy ajándékot illik hagyni. (Egy karton cigaretta, vagy egy üveg ital nagyságrendjében).

Kihajózás után mindennapi algériai életünkben a lopáson kívül nem nagyon kell féltünk semmitől. Több mint két és fél évig éltünk a fővárosban, bejártuk minden zegét-zugát, de nem kellett feltétlenül elkísérnem beszerző útjain a Feleségemet. Pedig az óvárosban csak egyetlen tájékozási lehetőség van, nevezetesen az, hogy lejt-e az utca, vagy emelkedik. Többségében pedig jó ha egy számár meg két ember elfér egymás mellett.

Honfitársaink közül nem inzultáltak senkit. Egy magyar fiatalasszony azonban brutális gyilkosság áldozata lett. Őt egy valaha Magyarországon tanuló (magyarul kiválóan beszélő), aztán köztörvényes bűnök miatt bebörtönzött és amnesztiával szabadult diák ölte meg. Megemlítek még egy gyermekeink ellen intézett támadást, amely vidéki lakóhelyünkől távoli néptelen kirándulóhelyen történt. A konfliktust néhány botütéssel és gyors lábaikkal fiaink oldották meg, sikerrel kimenekülve szorongatott helyzetükből. A rendőrség nem zárta ki aberrált helybéli fiatalok akcióját.

Víz. Gyakran kirándultunk egy Zemmouri nevű festői halászfaluba. Egyik alapdíszelete volt az algériai tengerpartnak. Magas gáttal, védett öböllel, világítótoronnyal. Órjögő hullámverésben békésen védett, színes falu. Nappal hálójavítás, éjszaka halászat, reggel halpiac.

Tűz a nap. Tíz csoportok ülnek körül barnás-vörös hálókoloncokat. Estig minden szakadást, lyukat ki kell javítani. A tűző nap viselhetetlen – nekünk. Árnyékot keresünk és enyhülést a hullámverés peremében. A halászok jól felöltözve, rezzenéstelen nyugalommal dolgoznak. Fejükön turbán. Nagyritkán jár körbe a vizespalack. Olyan másfél literes műanyag. Egy körre a tíz embernek mindig elég. Nincs kilöttyintés. Kiszámítható, hogy hány korty jut egy embernek. Elég ennyi is. Egy óra múlva majd előkerül egy másik bouteille.

Nagy kincs a víz errefelé, mert kevés. Algéria 80%-a sivatag, döntően kősvivatag. Istentelen táj. Minden alkalmi víz a tenger felé csordogál. A sivatagban ritkán esik, de ha esik, akkor a kamiont is elsodorja. Inkább a forrásokból és a víztározókból él az ország. Ebben az irdatlan honban nincs egy tisztességes folyó. Mindegyik a tengerparti Atlaszban kanyarog, az év nagy részében tocsogók formájában.

A legnagyobb a Cheliff. Kelet-nyugati irányban kanyarog, és Mosztaganem felett ömlik a Földközi-tengerbe. Folyását követi az Oran felé vezető út. A többiek rövid úton, meredeken törnek a tengerbe, évezredek völgyeik útjain nyílnak szabad kapuk a sivatag felé. (Chiffa, Isser, El-Harrach, Sebapy). A híres nevezetes Soummame Bejaia-nál ömlik a tengerbe. A csodálatos Kabyl Aranypart vezérfolyója az El-Kabir. Óvatos odafigyeléssel Konstantinig juthatunk völgyében.

Folytathatjuk a sorjárást Annabáig, és mielőtt a tunéziai határig érünk, az Oubeira és a Tongh-tó partján is végigautózáhatunk.

Minden kanna vízárt mindenki megharcol. Igaz, hogy a harcot kizárólag a lányok és a nők vívják. Természetesen ők is mosnak. Patyolattiszta, kékes-fehér minden ruha, és mindig tiszta és mindig kékes-fehér. A sivatagban is. És mivel mindig csak a férfiakat látjuk, azt hisszük, hogy csak ők a tiszták. Pedig a nők a tisztábbak.

A vízellátás zseniális megoldásainak bizonyítéka a Kabyl-táj, a hegyvidék. Például Il-Matten, ez a kis hegyi falu, ahol két évig paradicsomi lakhelyünk volt. 600 méterrel a tengerszint felett, állandóan kristálytisza vízzel.

Étkezés. Arab telivérek. Lóhús... Néhány fonnyadt gebét láttam évek során, azokat is inkább a sivatagban. A főváros Május 1. terén üzemelő piacon mégis 100 apró lóhús-mészárszék kínálja gyönyörű portékáját. Ez persze a felhozatal tört része. Cápa, garnéla, langusza és homár minden mennyiségben, minden évszakban és minden nap. Sterillé pucolt marhahéj és lábszár, vegyes aromájú bontott és bontatlan csirke. Bombajó zöltségek. Klasszis paradicsom, bűzmentes hagyma és mindig frissen mosott korall színű sárgarépa hegyek. Padlizsán, articsóka, százféle gyümölcs. Legfőképpen narancsok és mandarinok. Dinnye, szőlő, mint a méz és természetesen füge minden mennyiségben. De semmi jó európai gyümölcs. (Az alma satnya, a barack apró, kemény és ízetlen, cseresz-

nye, meggy, szilva, mintha nem is lennének a növényrendszertanban).

Alapélelem a kenyér. Sült krumplival, salátával vagy éppen csokoládéval, de legfőképpen magában. A pékkultusz óriási. Számtalan sütés naponta, 20-50-100 bagett egy szatyorban. A beszerzést a gyermekek bonyolítják le. Jellegzetes kép. Mi öttel beértük. Nem lehet ellenállni. Már hazáig elfogy legalább kettő. Otthon feldíszítettük valamivel. Lassabban fogyott.

A hal méregdrága. Ha hús, akkor az inkább marha, birka vagy csirke. Mi „hitelenek” sok vaddisznót ettünk. Az arabok vadászták, mi dolgoztuk fel, mert még az ottani kutyák se ették. Jóféle állat, nem mocsári fajta. Levestől a töltött káposztáig mindenre alkalmas. Egy 80 kg-os disznót két óra alatt feldolgoztunk. Éjjel a konyhában. Ellenőrizhető.

Algériában nincs kövér ember.

Időjárás. Van abban igazság, hogy az arab lélek egyik motivációja a kiszámítható és csodálatos időjárás. Májustól decemberig szép idő van. Az ezt követő néhány hónapban szél, eső, villámlás, viharok és záporok követik egymást. Kocognak az ablakok, minden ajtóreszen illetlenül hűs áramlatok szaladgálnak. Borzongva nézük a mezítláb rohangáló gyerekeket és hiszünk abban, hogy az aszaló melegek során minden és mindenki feltöltekezik, mint egy jókora napelem.

A hegycsúcsokra vakítóan fehér hókucsmák kerülnek. Minden kizöldül, virágszönyegek borítanak be hegyet, völgyet. A narancsvirág illatában remegnek a kertek. Olajfák, cédrusok, paratölgyek nevetgélnek, hegyi rétek virágszönyegeinek integetve.

Aztán elkezdi kacagni a nap. Reggeltől estig, szinte felelőtlenül. Szívja, emésztja a harmatokat, elillant minden párát. Még a medvetalp kaktusz is megadja magát. Tüskéi kihullanak, zöld, feszülő olajos bőre ráncos öregasszonnyá válik.

Az ember is küszködik, de állja. Valahogy mindig marad valami frissesség. Talán azért, mert a szél szakadatlanul fúj. Nem zaklatóan, csak enyhülést adva, segítséggel.

De a sirokkó, az gonosz. Vörös, homályos, fojtogató. Már majdnem megöl. Az utolsó pillanatban mégis továbbáll. Csalóka permetet szór, és vörös homokkal vonja be a világot. Aztán újra tisztán kék az ég, és kezdődik minden előlről.

Kép és szöveg:
Vajtai István

(Folytatjuk)

Hozzászólás a fokgazdálkodással kapcsolatos cikksorozathoz

Foktőn nőtem fel. A *fok* számomra vagy húsz évig semmi mást nem jelentett, mint a szülői ház kertje végében, a falu alatt húzódó Csoma-Foktői csatornát. Aztán Bajára kerültem, és nem sokkal később a PMMF Vízgazdálkodási Intézetébe, amivel természetesen együtt járt az is, hogy – mint olyan sokan azok közül, akiket ide vet a sors – kikötöttem a Baja menti Duna-szakaszon, a Gemenci erdőnél. Éveken keresztül szinte minden szabadidőmet a Gemencben és a Dunán töltöttem, legnagyobbreszt madarászással, az élővilág megfigyelésével. A terpebejárások során azonban egyre többet beszélgettünk Kalocsa Bélával a terület vízgazdálkodási problémáiról és azok lehetséges megoldásáról is. Megismertem az itteni hullámtérrel, egyedülállóságát mind vízgazdálkodási, mind természetvédelmi szempontból, és a fokkal kapcsolatos nézeteim lassan átalakultak.

Természetesen olvastam Dr. Andrásfalvy Bertalan nagyszerű könyvét¹, melyben az ártéri gazdálkodásról oly részletesen ír; rengeteg előadást hallgattam és tanulmányt olvastam a témában, közben persze igyekeztem nyitott szemmel járnai a világban, és a fok észrevétlenül főszerephez jutott gondolataimban.

Ami jelen írományom megfogalmazására készítet: a napjainkban egyre többször felbukkanó vita a fokok eredetével kapcsolatban.

A fok szót a magyar nyelv többféle értelmezésben használja. Marsigli annak idején a ruptura szóval magyarázta latinul, mely szakadást jelent. Az egyszerűség kedvéért én egyelőre azt mondom: a fok valamiféle *árok* – ha nem is tekinthetjük a fok és árok szavakat egymás szinonimáinak, hát legalább rokon értelműek – és megpróbálom a magyar (vízügyi szak) nyelv kifejezéseire lefordítani, mi mindent nevezhetünk a gyakorlatban foknak.

1. Fok: szirt, földnyelv csúcsa, szárazföldnek a tengerbe benyúló része², szűkület, tő foka.

2. A Tisza mentén azt a pontot, ahol a folyó partvonala a legalacsonyabb volt, te-

hát ahol áradáskor a víz a hullámtérre kilépett, a népek foknak nevezték³.

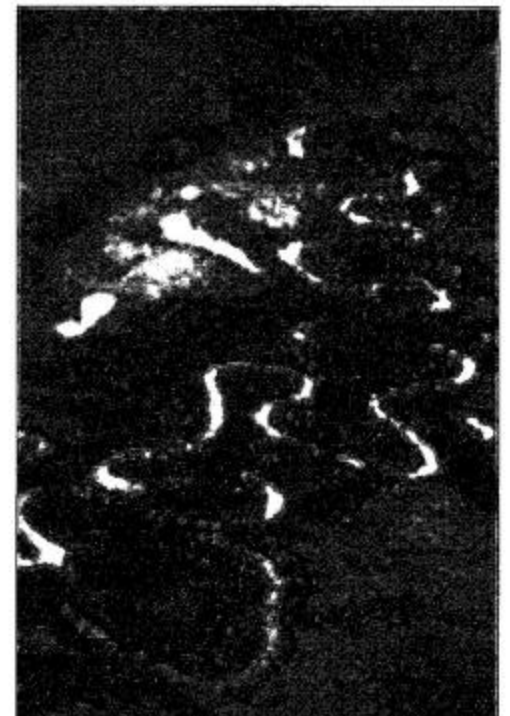
3. A Sárközi falvak népe számára a falu alatt húzódó ősi Duna-meder maradványok voltak a fokok (melyeket később belvízlevezető és öntözési céllal csatornává alakítottak). Így például Dusnokon a Sárközi-I. sz. csatorna = Vajas = Vájás = Fok, Foktőn pedig a Fok = Csoma-Foktői csatorna.

Ezek a vizek az ármentesítéskor a mentett oldalra kerültek.

4. A gemenci hullámtéren a hullámtéri meder-maradványokat egymással és a főmederrel összekötő mélyvonulatok neve a fok.

Mivel a fenti első definíciónak vajmi kevés köze van a tárgyalt témához, a továbbiakban ettől eltekintek, és megpróbálom belátni, hogy a másik három meghatározás tulajdonképpen ugyanazt a geológiai képződményt jelenti.

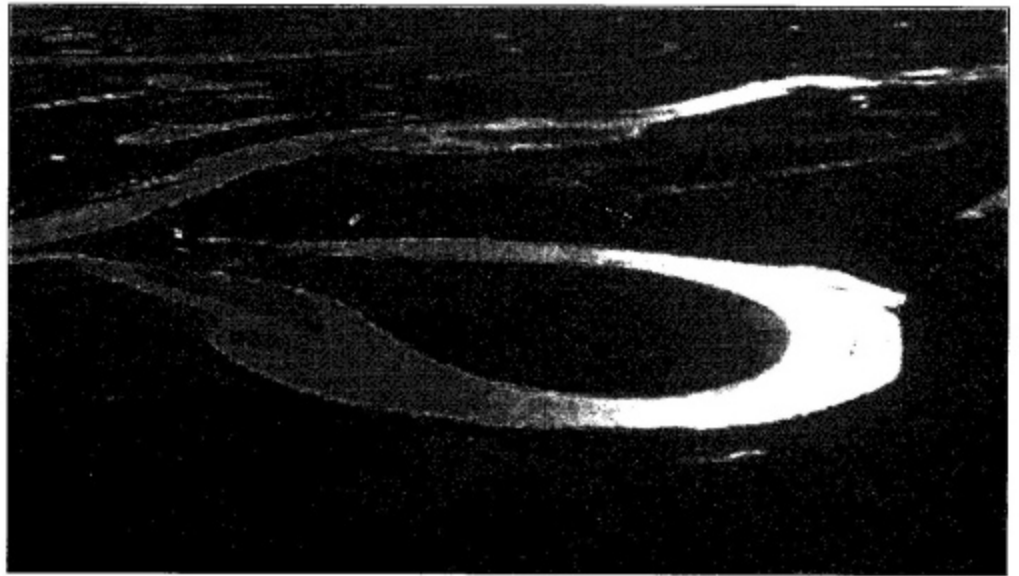
Abban az időben, mikor még nem volt az embernek sem szándéka, sem eszköze a folyamszabályozáshoz, a Duna a magyar-

Szabályozatlan,
kanyargó (meanderező) vízfolyás

országi alsó szakaszon, mint minden rendes alluviális folyó, békésen kanyargott, magasparttól magaspartig völgye teljes szélességét bejárva, és árvíz idején néha előntve azt. A szakirodalomban a meanderező folyók természetéről bőven találhatunk forrásokat, nem célom, hogy a jelenséget leírjam.

A fokok szempontjából a meanderezés azért fontos, mert a természet alkotta fok a meanderezés „melléktermékeként” jön létre (itt persze nem állítom, hogy minden fok természetes képződmény). Amikor a túlfejlett kanyarulat, a meander „nyaka” átszakad, akkor az elhagyott kanyarulati mederszakasz az átvágódás helyéhez legközelebbi szakaszain gyorsan feltöltődik a főmederből származó hordalékkal, a hurok főmedertől távolabbi részei pedig lassan töltődnek: így keletkeznek a holtágak. A következő képen (*Yukon folyó, Alaszka*) ez a folyamat jól megfigyelhető, amint az is, hogy egyrészt a mellékággá váló kanyarulat feltöltődő „torkolatai” közül a felvízi töltődik fel gyorsabban (pl.: Rezáti-Duna és a Senki-sziget), másrészt, hogy az elhagyott meder feltöltődő alvízi szakaszán egy kanyargós, másodlagos meder alakul ki alacsony vízállásnál, mely a holtág vízterét a főmederrel összeköti. A jelenség a szabályozatlan, alluviális folyószakaszon világszerte megfigyelhető, és kialakulásának feltételei a folyóvölgy talajának, azaz a folyó lerakott hordalékának jellemzőiben és az energiaviszonyokban keresendők. Amint a lefűződött kanyarulat holtággá vált, és medrét kiszívni csak a friss feltöltődésben kialakult másodlagos meder köti össze a főmederrel, az árhullámok a hullámtérre ezen a másodlagos medren keresztül lépnek ki először, megmélyítve azt, és a főmederből szállított – görgetett és lebegtetett – hordalékot a lefűződött kanyarulatba egyre messzebb be-

Yukon folyó, Alaszka

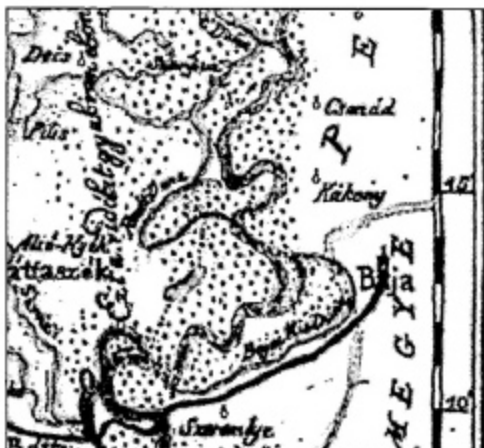
viszik, és ott lelassulva lerakják. Következésképpen a feltöltődő szakasz és vele együtt a benne kialakult másodlagos meder egyre hosszabbodik. Megfigyelhető, hogy az árhullám levonulásakor a holtág vize ezen a csatornácskán keresztül ürül vissza a főmederbe (de eső után kialakuló nagyobb pocsolyákban is hasonlót láthatunk: ahol nem teljesen sík a terep, leürülésük egy kis, kanyargós csatornácskán át megy végbe).

Mivel ezekben a másodlagos medrekben gyakorlatilag csak stagnáló vízállások esetén nincs vízmozgás – áradáskor a holtág felé, apadáskor a főág irányába áramlik bennük a víz –, az ilyen csatornák kifejlődésük után viszonylag hosszú ideig stabilak maradnak, és medrük csésze-szelvényűvé alakul. Előfordul azonban, hogy ahol a mellékág gyakran kap hordalékban gazdag vizet, teljes hosszán olyan mértékben beszűkül, hogy gyakorlatilag egy hosszú, kanyargós fokká válik a folyó egykori medre.

A meanderező folyó időközben tovább vándorol, és fejlődése során elérheti azt az

állapotot, hogy az a mederszakasz is lefűződik, melyből eredetileg a holtágunk torkolatai ágaztak ki. Ekkor a holtág másodlagos csatornája (foka) már egy másik, fiatalabb holtágból ágazik ki, és, mivel a főmederből érkező hordalék már az újonnan kialakult holtágban lerakódik, feltöltődése lelassul, állapota ettől kezdve sokkal lassabban változik (a Decsi Kis-Holt-Duna és Nagy-Holt Duna a kettőt összekötő Papfokkal talán ilyen). A jelenség illusztrálására a Cserta esetét választottam: a szabályozás előtti és a jelenlegi térképrészleteket összehasonlítva látható, hogyan lett az egykori főmeder egyes szakaszaiból fok.

A fenti példa is mutatja, hogy szűkebb élőhelyünkön, a Duna-völgyben is nagyon valószínű, hogy mielőtt az ember a folyam életébe beavatkozott volna, a Dunán a fenti törvényszerűségek érvényesültek. A mai napra azonban annyira lecsökkent a hullámterek mérete, hogy talán csak elvétve vagy egyáltalán nem találhatunk olyan helyet, ahol biztos kijelenthetjük: ezt bizony a természet formálta ilyenre. A Gemenc jó

1800. (a Cserta a főmeder)

1900. (a Vén-Duna a főmeder)

2000. (az átvágás a főmeder)

kutatási területnek ígérkezik, ha fokokról van szó: természetesen lefűződött, nagyon régi medrek és mesterségesen, a folyam-szabályozás idején átvágott kanyarulatokból lett mellékágak szövevénye alkotja az itteni vízrendszert.

A probléma azonban több szempontból is összetett. Itt említést kell tennem az ember természetet – nem pejoratív értelemben – kihasználó, azaz hasznosító, vagy ha úgy tetszik, gazdálkodó életmódjáról. A Gemencben természetes úton keletkezett, átalakított és mesterségesen kialakított fokokat egyaránt találhatunk. Két, egymástól történelmi értelemben vett időben elkülönülő emberi tevékenység-típusról, és ezek – fokokkal kapcsolatos – következményeiről kívánok írni.

A folyam-szabályozások megkezdését tekintem ebben az értelemben határvonalnak, mely a XIX. sz. elejére tehető. Az ezt megelőző időben, az úgynevezett „klasszikus fokgazdálkodás” időszakában a folyómenti emberek felfedezték a fokok kínálta egyedülálló halászati lehetőséget: a rekesztőhalászatot. Erről különféle néprajzi jellegű szakirodalmi munkákban sokat olvashatunk, meg arról is, hogy a hullámtéri termőföldek védelme érdekében igyekeztek az emberek az áradás után a vizeket a fokokba, ill. a főmeder irányába visszaterelni – a levezetés érdekében esetleg kisebb árkokat is ástak. A fokokat a környékbeli halászok tisztogatták, „karban tartották”, az uszadékot és a lokális lerakódásokat eltávolították. Mai kifejezéssel élve *fenntartó kezelést végeztek*. Ez az első fajtája a fokok szempontjából fontos emberi beavatkozásnak.

A folyam-szabályozással azonban sokkal nagyobb, drasztikus változások következtek be. Elsősorban azért, mert a szabályozott folyó nem meanderezik többé, ebben a gondos szakemberek tervszerű tevékenysége meggátolja. Következésképpen ha egy folyót szabályoztunk, elértük, hogy soha többé nem alakulhat ki rajta egyetlen új holtág, tehát új fok sem. A Gemenc ebből a szempontból is kivételes hely: itt a

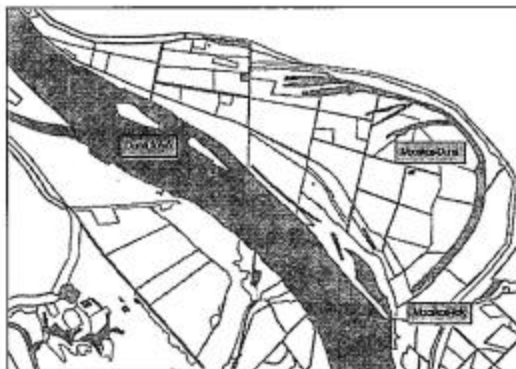
hullámtér olyan széles maradt, hogy egyes holtágak, fokok a mai napig a hullámtéren maradtak, és bár új holtágak itt sem alakulnak ki, a természetes morfológiai folyamatok egy része még megfigyelhető.

A meglévő fokok szempontjából a másik, folyam-szabályozásból származó következmény az, hogy a folyam-szabályozás óhatatlanul medermélyüléshez, tehát vízszintsüllyedéshez vezet, így az árhullámok a fokok küszöbszintjét egyre ritkábban vagy gyakorlatilag soha többet nem érik el. (A bajai vízmércére számított vízszintsüllyedés mértéke a XX. sz.-ban meghaladta a 1,5 métert⁴⁾). A fokot hasznosító, abban halászó ember számára az, hogy a fokban egyre ritkábban jelenik meg a víz, katasztrofális következményekkel jár: száraz fokban nem lehet halászni. A vízszintsüllyedés tényét az „ártéri emberek” valószínűleg nem látták át, csupán következményeit tapasztalták évről-évre. A gazdálkodó, a halász számára a probléma megoldására két lehetőség kínálkozott: vagy kimélyítették, esetleg ki is egyenesítették a meglévő fokot, vagy pedig, egy alacsonyabb

nyabban vagy a főmederhez közelebb eső holtág-részen fáradtságos munkával újat ástak – ez a XX. században Gemencen bizonyítottan többször előfordult.

A fokok kialakulásának összetett kérdéskörét a fent leírtakban, tudom, nem kielégítő pontossággal tárgyaltam. Céлом csupán az volt, hogy a fokgazdálkodásnak, illetve a fokok kialakításának tervszerűen véghezvitt, zseniálisan kivitelezett, száz százalékban ember-kezdeményezte voltát megkérdőjelezzem. Végeredményben fok mindig létezett, az ember előtt is, amióta kanyargós folyók vannak. Nem volt fokmentes alluviális hullámtér, „nulla állapot”. Hogy mióta és miért nevezik az emberek a fokot foknak? Erre a kérdésre a legjobb választ a régi térképek tanulmányozása adhatja: amit azokon foknak jelöltek, az fok, tekintet nélkül arra, hogy a természet vagy ember formálta-e.

Végül még néhány környékbeli példát szeretnék a természet formálta és az átalakított, valamint a mesterségesen kialakított fok esetére hozni.

A Mocsos-Duna és az alsó torkolatánál kialakult Mocsos-fok. Jól megfigyelhetők az előzőekben is leírt jellegzetességek: a felső torkolat sokkal inkább feliszapolódott, az alsóban „másodlagos meder”, csatorna alakult ki: itt jár a víz ki-be a holtágba (DDNP digitális alaptérkép).

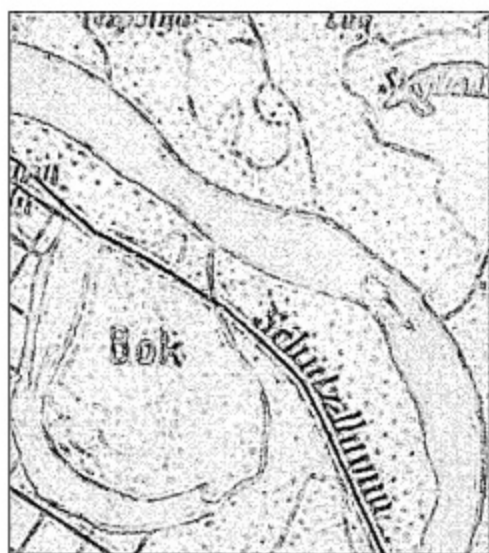

A Lassi-tónál a Rezeti-Duna felől egy mély fokot ástak. Jól látható, hogy ez a fok a lehető legrövidebb, és – a természetes fokmedrektől eltérően – nyílegyenes (DDNP digitális alaptérkép).

A Grébec-mellékág alsó torkolatában kialakulóban lévő fok (ADUVÍZIG légifotó, 1991).

Nepomuki Szent János tisztelete nyugat-Bácskában

A boki-Duna feltöltődött felső szakasza és az alsó torkolatában lévő fok egy 1895-ben készített térképen.

A Mór-Duna alsó torkolatában kialakulóban lévő fok (ADUVIZIG légifotó, 1991).

Tamás Enikő Anna

Jegyzetek:

- 1 Tanulmányok Tolna megye történetéből
- 2 Magyar Értelmező Kéziszótár
- 3 Dr. Vágás István után
- 4 Kalocsa B. – prof. dr. Zsuffa I.: Vízszint-süllyedések a Dunán

Az írás címében megjelölt vidék a bácskai Duna mente, a jugoszláv-magyar országhatártól délre, Bács városáig húzódó terület, amelyet keleten a Telecskai-domb-ság határol. Ezt az egykoron virágzó gazdaságú és kultúrájú tájat súlyosan érintette a törökvesz és a Rákóczi-szabadságharc. A XVIII. századi újranépesítés korában a köztér szakralizációjában itt is fontos szerep, jelentős didaktikai feladat jutott a dinasztikus törekvéseknek, a bécsi udvar által támogatott kultuszterjesztésnek és az eredményül létrejött alapítványi fészületeknek, szobroknak, kálváriáknak, kápolnáknak, templomoknak. Az ilyen szent, illetve megszentelt helyek Isten szüntelen jelenlétét hirdették, ami igencsak fontos volt a másfélszáz esztendő török uralom után. Később, a szentek tiszteletének hathatósan támogatott terjesztésével, esetleg újraterejésével a nevelő szándékú példamutatás, majd a kegyes áhítat és az istenfélő buzgalom hozta létre a máig álló, avagy immáron csak emlékekből ismert, de rendkívül fontos vallás-, művészet-, illetve művelődéstörténeti jelentőségű szabadtéri emlékműveinket. Hiszen azok a társadalomtörténeti kutatások megkerülhetetlen forrásai, vagy pedig éppen bizonyítékai a tárgyalt szakterületről keletkezett állításoknak, az esetleges tagadásoknak.

A vajdasági magyar néprajzkutatók vállalt feladata a szentek népi tiszteletének kutatása. Munkájuk eredményéről számoltak be III. népi vallásosság-konferenciájukon Bezdánban 1994 szeptemberében (ennek anyagát lásd: *Létünk*, XXV. évf. 1995. 1-2. sz.). Az ott elhangzott előadásokból kiderült, hogy például Doroszlón, Bezdánban, illetve Horgoson milyen tisztelet övezte, illetve máig is övezi Nepomuki Szent Jánost, a vízenjárók, a molnások védőszentjét, aki „a közép-európai, magyarországi barokk jámborság, népi vallásosság kiváltságos alakja (1340–1383)” volt. Hogy jómagam most mégis visszatérek e témához az annak tudható be, hogy további vajdasági kutatásaim több új adattal egészítették ki ismereteimet e szent egykori intenzív tiszteletéről és népszerűségéről szülőföldemen. Megismertem például a kanizsai, a zentai, a noszai, a kishegyesi, a vajszkai, a bácsi, a szelencsei, a titeli, az

oroszlamosi, a szabadkai (e városban kettő is van), a bajmoki, a horgosi, a verseci szobrot, a csókai egyháztörténeti gyűjteményben őrzött filigrán fekete bronzfigurát, fotografiát szereztem a hajdani prigrévia-szentiváni szoborról, az Újvidéken a XVIII. században a Duna partján épített s 1925 táján lebontott kisméretű, egytornyú barokk Nepomuki-kápolnáról, melyről Bálint Sándor gazda felsorolásában sem történik említés. Jelen esetben azonban megmaradok szűkebb kutatási területemen, a Nyugat-Bácskában.

A kutatott régió központja a vegyes lakosságú (szerb, magyar, horvát, bunyevác, német) város, Zombor. Itt épült az egész vidék egyetlen XVIII. századi Nepomuki-szentélye, a rokokó stílusú kápolna 1751-ben Franz Redl de Rothausen bárónak, a kincstári javak bácskai adminisztrátorának kegyes felajánlásából. S bár minden püspökségi Schematismus és Bálint Sándor könyve is az 1758. évet jelöli a kápolna építési éveként, a zombori Ferenc-rendi Bona Mihailović szerzetes 1787-ig vezetett Krónikája 1751-re teszi a kápolna építési

Nepomuki Szent János szobra
Kupuszinán

Fotó: Zorqn Ljubenović
(Silling István: *Megszentelt jeleink* című
2001-ben megjelent könyvéből)

évet. Mivel tudvalevő, hogy az egyházi előljárók vizitációi nem történtek minden évben, ezért a helyben feljegyzett adatok is nagyon fontosak bizonyos adatok felkutatásában. S a kápolna mellett álló Grassalkovich-palotát éppen egy évvel korábban kezdték építeni, hogy a Bácskába települő németek kolonizációjával megbízott Grassalkovich Antal székhelye legyen. Grassalkovich pedig a bécsi udvar törekvéseinek leghűségesebb kiszolgálója volt, s valószínűleg támogatta, hogy pompás lakhelye és rezidenciája mellett az uralkodóház által a hűséget jelképező s igencsak kultivált szentnek kis templomot emeljenek, amely megépítése után a városban szervezett ünnepi körmenetek egyik fontos állomása lett. Ez a zombori kápolna egyben az 1729-ben szentté avatott prágai gyóntatópap kultuszának első nyugat-bácskai megnyilvánulása, amelynek kiindulópontja a barokk Prága volt. A szabálytalan ellipszis alaprajzú kápolnát, éppen alakja miatt, sokan török eredetű építménynek vélik. A kupola formájú mennyezet fölött négyablakos kis torony van. Belsejében az oltáron egy kisméretű koporsó a szentre emlékeztetett, fölötte pedig a Szűzanya szentképe függött. Ez az emlékmű ma is áll. Állaga a nyolcvanas-kilencvenes években roppant lepusztult, a fedele teljesen tönkrement, de a zombori hívők összefogásából 1998-ban megkezdték restaurálását. A zombori katolikus templomokban is természetesen van Nepomuki Szent János-mellékoltár: a régi, XVIII. századi templomban festménnyel, az újabb, XX. században szoborral.

De talán mégsem e szerencsétlen sorsú zombori kis szentély volt az első látható és ismert jele, a bécsi udvar jóváhagyásával és hathatós támogatásával a XVIII. században erőteljesen terjedő Nepomuki-kultusznak ezen a tájon. Ugyanis az 1748-ban német lakossággal betelepíteni kezdett Duna-parti Apatin korabeli pecsétjének több változatán is ez a szent látható az ábrázolását meghatározó ikonográfiai jegyekkel. Az elsőről Iványi István a következőket jegyezte le: „Apatin régibb pe-cségei mind az 1751. évet tüntetik fel, mint amelyben a város szerveztetett; védszentje volt Nepomuki Szent János, akít a pecsétek különböző vésetei más-más alakban tüntetnek fel. A legregibb vésetű pecséten Szent János jobbában keresztet, baljában palmaágot tart, fejét csillagok veszik körül, két oldalán az évszám 1751”. A későbbi, az 1770-es évekből való pecséten az ismert prágai jelenet látható, amikor a cseh király katonái a gyóntatót a Károly-hídról a Moldva folyó-

ba vetik. Tehát Apatin esetében az egész város védszentje volt Nepomuki Szent János, és a szent szobra is állt Apatinban. Az emlékmű többször is változtatta helyét, hiszen először a régi városka közepét képező mocsáron átvezető híd peremén állt, majd az 1790-es évek nagy árvizei miatt át kellett költöztetni biztonságosabb helyre. Utolsó állomása, a XX. század közepén, ismételten a hagyománynak megfelelő volt, ugyanis a Dunához közel, a Harisnyagyár és a Duna utca találkozásánál. Végül ez a hely sem bizonyult eléggé biztonságosnak, bár nem az árvíz vitte el a szobrot, hanem a városban (és nemcsak ott) történő hatalmas változások. Íme, az ismétlődő szomorú emlékműsors. Megvan viszont az apatini Mária mennybevitale templomban a Nepomuki-mellékoltár, mint volt az a régi, a XVIII. század végén pusztított árvízről megsemmisült templomban is; sőt a harangok közül is a legnagyobb az ő tiszteletét hirdeti. Ebben a városban gyűjtött recens adat szerint élt a bajaihoz hasonló szokás, hogy Nepomuki Szent János emlékünnepeken vigiliáján a lakosok kis deszkalapokra zöld koszorút vagy égő gyertyát helyeztek, s azt a Duna vizére engedték. Erről az ünnepről írásos feljegyzés is olvasható Apatin város leírásában, Badics Ferenc tollából. A hajdan német lakosságú Apatinban a XIX. század kilencvenes éveiben halálszattal mintegy 500 család foglalkozott és 58 vízimalom működött a Dunán. Akik ilyen munkával keresték meg családjuk kenyerét, azok népszokásáról jegyezte fel a szerző 1891-ben a következőket: „A népeletben nevezetes itt különösen a Nep. Szent János előestéjén tartani szokott mulatság, midőn a molnárok és halászok száz meg száz fölkoszorúzott s kivilágított csónakon, tűzijátékok közepett úsztatják meg védszentjüket a Dunán, utána pedig gazdag lakomát tartanak”.

Az apatini templom s a benne feltételezett Nepomuki-ábrázolás(ok) mellett bizonyos, hogy Szabadkán emelték a második délvidéki emlékművet, ahol is az első Nepomuki-szobrot 1807/8-ban állította fel a Fok ér partján a Piac téren Vermes Lajos. Napjainkban pedig két szobra is van ebben a városban a szentnek. Az egyik a központban áll a Radics-ház falán kialakított fiülkében 1888 óta. A másik is pótlás, a Nemzetközi úton látható (Ivan Milutinović utca 32-34.), közel a Kér városrészt templomához. A korábbi 1870-ben Pukel Sándor állította a saját telkén, s miután azt lerombolták, újból felállította Mihovil Novaković a maga telkén egy kicsiny partak fölötti híd mellett, horvát felajánlással.

Sajnos, sínylődik a bezdáni Nepomuki-szobor is, amely 1814 óta áll a falu szélén, s napjainkban, dr. Balla Ferenc helytörténész szerint „A szobordarabok még ma is eredeti helyükön fekszenek, egy szinte áthatolhatatlan cserjés közepén. Talán majd eljön az a nap is, amikor felébred a vízen élő bezdáni emberek szunnyadó lelkiismerete, és újból felállítják védszentjüket szobrárt” (a *Létünk* folyóirat idézett számában). Tegyük hozzá: az említett bezdáni konferencia ezt a célt szerette volna elérni. Talán nem is hiába. Szép viszont a bezdáni templomban Schaffer Béla Nepomuki Szent Jánost ábrázoló táblaképe. A legújabb kutatások bizonyítják, hogy a hajósok Bezdánban 1943-ban még megünnepelték védszentjüket ünnepét: „Legnagyobb ünnepük május 16-án, Nepomuki Szent János napján van, aki minden hajós védszentje. Ekkor a bezdáni hajósok is csónakba szállnak, és lámpákkal, gyertyákkal végigmennek a csatornán, ahová koszorúkat hajítanak, hogy a nagy szent örködjön a végtelen vizek utasai felett” - idézi dr. Balla Ferenc 2001-ben megjelent *Bezdan történetében* az 1943. május 2-ai Délvidék számából a hírt.

A doroszlói János-szobor keletkezésének idejéről a kutató, Kovács Endre így vall: „...szép környezetben állt időtlen idők óta...”. A fából faragott, bizonyára művészi értéket is (esetleg népművészetit?) képviselő egykori szobor 1957-ben tűnt el nyomtalanul.

Prigrevica-Szentivánban szintén eltűnt már a múlt században az egyik utcasarokra állított jellegzetes, festett, köztéri Nepomuki-szobor.

A szabadtéri szakrális emlékek egyik típusa a képoszlop, amelyet felénk kis kápolnának vagy egyszerűen csak kápolnának neveznek. Ezek az oszlopok mintegy 3-4 méter magasak, szilárd anyagból készültek, fedelük is téglá vagy cserép, és szemmagasságban mélyedés, nagyobb fiülke van bennük. Elöl üvegajtó vagy rácsozat védi a fiülkébe állított szobrot, képet, feszületet. Illetve csak védte Szontán is, a rétre, távolabb a Dunára vezető utca végén, hiszen többszöri kifosztás után már nem pótolták a hiányzó Nepomuki-szobrocskát. Az igen rusztikus oszlopot azonban ma is karbantartják, évente kimeszelelik, s Iván napján virággal díszítik a helybéli sokác asszonyok.

Hasonló oszlopfülkében állt a Szent János a csupán százéves Szilágyi nevű falucskában is a templomkertben. Hogy még itt is szabadtéri emlékművet kapott Nepomuki Szent János, az a felénk a XVIII. szá-

zad közepén megkezdett szakrális kordivat folytonosságáról tanúskodik. A selyemtéglából épült oszlop azonban már jó ideje üresen, megszentégtelenítetten hirdeti a vandalizmus határtalanságát. A fülke boltívén még látható a kék égbolt a rajta fénylő csillagokkal, tehát a hagyományos Nepomuki-ábrázolás elemeivel. Felújítására aligha gondolhatunk a magyar lakosságát lassacskán felcserélő nyugat-bácsi faluban. De a Szent István király tiszteletére épült század eleji neoromán templom jobb oldali mellékoltárán a templom legnagyobb és legszebb szobraként Nepomuki Szent János szobra áll.

Áll viszont 1897 óta a magasban a remek monostorszegi Nepomuki-szobor, a jobb kezében feszületet tartó s fejét lehajtva a felfeszített Jézusra tekintő Sviti Ivan, a falu fő utcájának végén, a helyi sokác színhasználat szerint díszítve, dedikáció nélkül, ápolt virággyással övezve. Lát-szik, hogy kellő tisztelet övezi ebben a Duna menti faluban. A helybéli lakosság népi vallásosságának ma is része a szobor előtt való könyörgés aszály idején esőért, háborús fenyegetettség idején békéért.

Ugyanígy tiszteletben tartják a gombosiak az Ady Endre utca, népi nevén Alsó utca végén, a Laposra néző kis dombon, kápolnácskával védett, dedikáció nélküli Nepomuki Szent János-szobrukát, s időnként virágozzák is. Kovács Endre doroszlói néprajzkutató 1999-ben végzett gombosi gyűjtéséből kiderül, hogy ebben a faluban régen még körmenetet is tartottak a szent ünnepén.

Kupuszinán pedig épp a falu legrégebbi szakrális emlékműve Nepomuki Szent János színesre festett szobra – amelyen a szent alázattal tekint a kezében tartott, korpusszal ellátott s pálmaágra fektetett feszületre – egy kisebb, ugyancsak kupolás kápolna oltalmában, előtte imazsámollyal. Dedikációja csupán az állíttatás évszáma: 1833. Az egyházközségi feljegyzések szerint Fridrik Vince emeltette. Él a faluban egy legenda, mely szerint az állíttató egy télen a Duna jegén közlekedett lovaszszekérrel, s a jég leszakadt alatta. Szerencsés megmeneküléséért hálából a vízénjárók patrónusának emeltetett emlékművet. A helyet pedig, ahol partot ért Fridrik gazda, ma is Fridrik zátonynak nevezik. Nem az eredeti helyén áll ma a szobor, ugyanis a falunak arra a délkeleti peremére konzervgyárat építettek századunk harmincas éveiben. Akkor került a Szent János a falut övező csatorna-kanális partjára. Régen octávát tartottak a szobornál a szent ünnepe előtt, s az alapító fiai padokat is he-

lyeztettek a szobor köré. Ma azonban már senki sem látogatja. Szerényen búvik meg a mellé emelt családi ház udvarában (Zombori út 22.), s ahogy a helyi szólás mondja: Áll, mint falu végén a Szent János.

A régióban kissé délebbre, a Bács város környékén fekvő Vajsza község temetőjében is megvan Nepomuki Szent János palmaágot tartó sötétbarna öntvényiszobra, minden dedikáció nélkül, azonban a felállítást évét nem tudtam kideríteni.

Bács városkában a Mosztonga folyó partján állt a Nepomuki-szobor, de óvintézkedésből bevitték a plébánia udvarára s ma ott látható.

A szomszédos, katolikus és evangélikus szlovákok lakta Szelenca (Selenča) katolikus templomának udvarában áll a festett Nepomuki-szobor 1862-ből.

A Duna menti és jobbára német lakosú Palánkán is volt Nepomuki-oszlopfülke. Erről tanúskodik Ziffer Sándor ismert magyar festő festménye egy verbászi családnál. Ziffer a képet akkor festette, amikor Pechán József palánkai származású festőnél vendégeskedett.

Ugyanezen a vidéken, Ratkovo (régi nevén Parabut, később Paripás) község katolikus templomát szentelték a XVIII. század második felében odatelepülő németek Nepomuki Szent János tiszteletére, melyet az 1810-es években építettek. A falu 1826 és 1840 között használt pecsétjén ugyan-

csak Nepomuki Szent János volt látható, alatta szántóvas és csoroszllya. A II. világháború után e falu nemzetiségi összetétele teljesen megváltozott, s a templom mai állaga igencsak elszomorító.

Összegezeként elmondhatom, hogy századunk végén, az egykor annyira kedvelt és tisztelt szentnek Nyugat-Bácsiában négy (a bezdáni az ötödik) szabadteri szobra van csupán épségben, meg egy – roskadásnak indult, de a végórán megmentett – kápolnája, illetve egy 1968 óta nem használt temploma. Tehát a szakrális emlékműveknek, avagy műemlékeknek is megvan a maguk sorsa.

Silling István

SILLING István (Kupuszina, 1950. szept. 5.): néprajzkutató, költő, pedagógus. – Az általános iskolát szülőhelyén, a Gépészeti Technikumot (1969) Zomborban, a Tanárképző Főiskola magyar-szerb szakát (1973) Szabadkán végzi, az Újvidéki Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén diplomál (1978). 1983, Újvidék: a nyelvtudomány magisztere, 1999, Újvidék: a nyelvtudomány doktora (*Vajdasági magyar archaikus népi imádságok nyelvi aspektusai*). – 1970–72: tisztviselő a kupuszinai földműves-szövetkezetben, 1976–1986: magyartanár az apatini gimnáziumban, 1986–1995: a zombori Történelmi Levéltár munkatársa, 1995 – az Újvidéki Egyetem zombori Tanítóképző Kara aszisztense, (1999) docense.

Tóta Gyula

1912. június 23-án Nagykőrűben született. 1938-ban kapott diplomát a Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula tanítványaként.

A II. világháború után Kecskeméten tanít, majd 1954-ban Bajára költözik feleségével és négy leányával.

Baján a Tanítóképző Főiskolán tanít 1972-ig, nyugdíjaztatásáig. Ekkor kezdi meg plakettjei készítését. Nagy István születésének 100. évfordulójára készül el az első kisplasztikája, melyet a Tisztelet Nagy Istvánnak című kiállítás résztvevői kapnak, s Barcsay Jenő osztja szét a megnyitáson 1973-ban.

Az 1975. évi Megyei Téli Tárlaton Kecskeméten szerepel Nagy Istvánról, Türr Istvánról, Hermann Ottórról és Liszt Ferencről készített plakettjeivel.

III. Béláról készült kisplasztikáját a III. Béla Gimnázium kitüntetett végzős diákjainak osztják szét kiváló eredményükért.

Az 1979. évi Megyei Téli Tárlaton a Bajai Nyár, a III. Béla, és a Moholy Nagy Lászlóról készült plakettekkel szerepelt sikerrel.

Jelentősebb munkái még többek között a Tóth Kálmánról, dr. Aszalós Imréről és a Kamarazenekegerek fesztiváljáról készült kisplasztikák. Munkáinak nagy részét a Türr István Múzeumban őrzik.

Utolsó nagy domborművét Rudnay Gyuláról készítette, de sajnos nem került bemutatásra.

Egyéni kiállítása a Szakmaközi Bizottság kiállítótermében és az Úttörőházban, valamint a József Attila Művelődési Központ kiállítási termében volt.

1989-ig Baján élt és dolgozott, majd 77 éves korában június 26-án Veszprémben hunyt el.

Görbe Ferenc

„Én már választottam hazát...”

Bácskai családtörténet a gyermek szemével

— részlet —

6.

Átmeneti nyugalom után – menekülés

Az 1945. évi késő őszi búcsú a korábbiakhoz képest igazi háború utáni búcsú volt, mert az emberek a megpróbáltatások után felejteni akartak, meg egy kicsit felszabadultabban ünnepelni is, már ahogy az adott körülmények közt egyáltalán lehetséges volt. A szülők, nagyszülők a mise után kimentek gyermekeikkel, unokáikkal a sátrak közé, hogy valamilyen búcsúfiával lehessen hazamenni. Engem a sokadalom, mely igazából nem is volt az, egyáltalán nem emlékeztetett a háború előtti búcsúkra. Hűvös, metsző szél vonult végig az Öreg utcán, az emberek fázósan húzták össze kabátjukat, és nem is tartózkodtak kint sokáig a sátrak között. Csak a gesztenyeárusok bonyolítottak le nagyobb forgalmat. Az édességeket, cukorkákat kínáló eladók árukészlete tükrözte az adott helyzetet: égetett diós- és mákoscukor volt a kínálat java része, amit hirtelen el lehetett készíteni. A többi áru nagyrészt a háború előtről maradt, jobb híján most ezt kívánták értékesíteni. Mézeskalácsot azonban most is vittünk haza, azt a bezdáni mesterek ősi receptek szerint sütötték. A játékok közül hiányoztak a katonások, alighanem mindenkinek elég volt már az igaziakból. Az újdonság a színes papírforgó volt. Anyám azt mondta, ilyet ő is tud készíteni, ezért nem adunk ki pénzt. Valóban készített is hasonló forgókat, melyek ugyanúgy forogtak, ha le-föl futottam velük az utcán, mint a búcsúban látottak. A búcsú hangulat nélkülözötte a korábbi harsány vidámságot – a zene is hiányzott – hiszen közelgett az elmúlt év szomorú eseményének első évfordulója. A halottak napja egyben az arra való emlékezés napjává is vált 1945-ben.

Ebben az évben korán beköszöntött a tél. Már december elején hullott a hó, és karácsonyra már havas volt az utca, a házak teteje, befagytak az utcán a nagyobb víztócsák is, a gyerekek nagy öröme. Elő lehetett venni a szánkókat, de jókat lehetett

délutánonként csúszkálni is a vastagodó jégen. Itt említem meg, hogy volt nekem akkorra a csúszkáláshoz már két éve egy bő klumpám is, mint a többi pajtásomnak. Igaz, nekik szükségből, nekem csak hobbi-ból, mert nekem csizmám is volt, de hát ez volt akkor a sikk! A sarkába vert fejes jancsiszeg gyönyörű fehér csíkot karcolt a friss tükörsima jégen.

A karácsony ismét szűk körben telt el, de karácsonyfa most került a hátsó szobába. Ez volt az első alkalom, hogy anyám engem is bevont a díszítés izgalmas munkájába. Szaloncukrot nem lehetett ebben az évben vásárolni, de ómama tudott kristálycukorból főzni, és most jó volt, hogy anyám valami belő indíttatásból minden évben eltette a kisimígtatott ezüstpapírokat, melyeket most fel lehetett használni a házi készítésű szaloncukor beborítására. A húgom, Mariska, aki erre az időre már vígan szaladgált, nagyon örült a fának, a csillogásnak, a szerény ajándéknak. Neki még el kellett játszani a meglepetést, amit velem is eljátszottak korábban, békésebb körülmények között: „Vajon mikor hozta be a szobába a Jézuska ezt a gyönyörűséget?” Aztán imádkoztunk, hogy a karácsonyi kiseded segítse haza apánkat épen, egészségesen minél hamarabb... Hittünk, hogy fohászkodás meghallgatásra talál, mert hinni akartuk!

Újévre újabb hó esett, és már lovasszánkók is közlekedtek az utcánkban. Az iskolában hosszabb tanítási szünet volt, így örülhettünk a télnek. Érdekes, hogy most nem a hógolyókkal vívott hosszas csatározás volt a divatos játék: békésebb együttlétek korszaka következett a gyerekek között is.

Így jutottunk el ama nevezetes dátumhoz, mely a mi családjunkban szomorú nappá vált: január 20-ához (az iskolában a tanítás éppen az előző héten kezdődött újra a téli szünet után). Vasárnap volt, igazi téli vasárnap, bár egy kicsit enyhült az idő az elmúlt napon, és eső is esett, mely ráfagyott a hóra. Ópapa meg volt egy kicsit hűlve, ezért akkor nem ment el a templom-

ba. Sipos András bácsi tévedt be hozzánk már kora délelőtt egy pohár borra. Hamarosan távozott, mert – mint mondta – máshová is akar még menni. Ahogy becsukta maga mögött ópapa a kiskaput, egy izgatott fiatalasszony rontott be: „Mayerék meneküljenek, mert már befogták a község háza udvarán a lovasszánkókat, hogy összeszedjék és Gákovára vigyék a még itthon lévő németeket!” – kiáltotta be az udvarba. „Maguk is köztük lesznek!” – tette még hozzá, majd eltávozott. Mint a vilámcsapás, úgy hatott ránk ez a figyelmeztetés! Korábban ugyan hallottuk már, hogy erre sor kerülhet, de ópapa szerint miránk ez nem vonatkozhat. Igaz, óvatosságból készenlétben tartottak az asszonyok mindenkinek egy csomagot (batyut), de mindenki igyekezett nem gondolni a legrosszabbra. A figyelmeztetésre mindenki fogta a csomagját (én is), és a kerten át menekültünk a Napkeleti utcába, ahol a másik oldalon, tőlünk északabbra Oroszék laktak, akik elbújtattak bennünket. Muki kutyánk is velünk akart jönni, de ópapa visszazavarta, melyből a szegény hűségese házörző annyit értett meg, hogy neki most a portát kell őrizni, mint ahogy azt máskor is tennie kellett, ha elhagytuk a házat. Nem gondoltunk még akkor, hogy ez a távozás véglegessé válhat. Ómama még egyszer visszatért, hogy a tűzhelyről elhozza a már kész vasárnapi ebédet, meg magához vett egy egész kenyert és egy jókora tábla szalonnát. Később mind a kettőre szükségünk lett!

Muki távoli ugató hangja jelezte egy kis idő múlva, hogy már keresnek bennünket. Átkutatták a házat, a szomszédoknál is kerestek bennünket, mert mint később megtudtuk, úgy vélekedtek, hogy messze nem lehetünk, hiszen a konyha tűzhelye még meleg volt, parázs is volt a karikák alatt. Sokáig folyt a kutatás utánunk, de senki sem árulta el, hol tartózkodunk. Ekkor megmutatkozott az a láthatatlan kötelék, amely össze tudja tartani egy közösség minden tagját származásra, nyelvre való tekintet nélkül.

Ópapa szerint, ha most kerülünk láger-

ba, aligha fogjuk azt túlélni, mert a tél sokkal jobban megrostálja az embereket, ha az ellátás olyan, mint amilyen a nyári időszakban volt, és ehhez járul a fűtés gondja is. Nincsen más megoldás, mint az, hogy ha túl akarjuk élni ezt az üldöztetést, Magyarországra kell menekülnünk valamilyen úton-módon. El kell jutnunk Bajára, ópapa bátyjához, Mayer Tóni bácsihoz minden áron, bár ez a téli időszak nem kedvez az illegális határátlépésnek. Tóni bácsi más ember: van nagy háza, tizenkét hold szőlője gyümölcsösrel, melyet vincellér gondoz; két fia a bajai vasútállomáson az osztálymérnökségen dolgozik, de két cséplőgéppel is rendelkeznek a hozzá való erőgéppel együtt, tehát biztosan a segítségünkre lesz, ha hozzá menekülünk, és addig képes is ellátni bennünket, amíg újra nem tudunk a saját lábunkra állni.

Orosz Lajos bácsival kitervelték, hogy Lajos bácsi korán hajnalban befog a szánkójába, és kihajt velünk a Kolut felé lévő egyik szállásra, ahol olyan lakók élnek, akik ismerik az utat a hátáron át, ha most már őrzik is azt. Akkor is átjártak Hercegszántóra, amikor királyi Jugoszlávia volt. Ő maga a kukoricaszár hordásának szükségességére fog hivatkozni, ha valaki firtatja a korai fuvart hazafelé. Csak kifelé ne találkozzunk illetéktelenekkel! Reméltük, hogy a minket keresők a téli reggelen nem fognak korán felkelni.

Azt hiszem, közülnünk – a húgom kivételével – egyikünk sem aludt sokat ezen az éjszakán. Magam még most is úgy élem át az akkori eseményeket, mint egy gyötrő lázalmot, amely nagyon lassan akar csak véget érni. Éjjel az idő ismét hidegebbre fordult, metsző északi szél fújt, mely elvitte a felhőket, és csillagos lett az ég, amikor fel kellett kelni. Éppen kezdett kelet felől pirkadni, amikor Lajos bácsi – a széles szánkón pokrócok alatt lapultunk – a kertek felé kihajtott velünk a havas határba. A falu még teljesen kihalt volt, senki sem mozdult, így ópapa hamarosan a kocsis mellé telepedhetett. Csendesesen siklott a szán a jeges havon, most nem szólt a csendő a rúd elején, mint rendes körülmények között. A pokróc alól kilesve láttam, hogy egyre távolabb kerülünk a falunktól. A lassan felkelő nap megvilágította a szélső házakat, a szalma- és szénakazlakat, a magasra felrakott szárkúpokat és a búcsúzó templomtornyot.

Mire teljesen kivilágosodott, kiértünk a tanyára, ahová igyekeztünk. Ott, távol a lakott területektől kissé megnyugodtunk, és délelőtt végre meg is pihentünk.

Délután a tanyás ember fogatán kimen-

tek ópapaék „terepszemlét tartani, közben kukoricaszárakat is gyűjtöttek. Visszatérve ópapa elmondta, hogy észak felé van a határ, innen nem is annyira messze, csupán a Kígyós patak hídját kell megtalálni, azon áthaladva már Magyarországon leszünk. Csak arra kell vigyáznunk, hogy a partizán határőrökkel ne találkozzunk, akik kissé jobbra, kelet felé, egy piros cserepes épületben szoktak tartózkodni, és innen indultak el időnként járőrözni.

Ópapa biztos volt a dolgában, vagy legalábbis nem mutatta ki aggályait. Úgy tervezték, hogy ha besötétedik, a tanyás ember a szánkójával elvisz bennünket a határ közelébe, és mire felocsúdnak a határőrök, mi már árkon-bokron túl leszünk.

Estefelé egyre hidegebb lett, köd ereszkedett a tájra. „Ez jó is lehet nekünk!” – gondolta ópapa. Az viszont aggasztó volt, hogy a helyenként közel fél méteres hó teteteje az előző napokban esett eső következtében jeges lett, és ha az ember rálép, hangos roppanással beszakad. Ez esetleg a nyakunkra hozhatja azokat, akiket el akarunk kerülni. De most már lesz, ami lesz, visszafordulni nem lehet.

Átlépjük a határt

Azon az estén nagyon hamar besötétedett. Indulás előtt ópapa meg ómama gondosan mindent elosztott, kinek mi kerüljön a batyujába. A legnehezebb csomag ópapaé jutott. Még ma is csodálkozom, hogy is bírhatta el a hátán a bőrszíjjakkal kiegészített vesszőkoffert, tele nélkülözhetetlen holmival. Anyámnak élő csomagja volt: ő a húgomat, Mariskát cipelte, de neki ez is bőségesen elegendő volt. Az én hátamon nem volt túl nagy teher. Talán még többet is elbírtam volna. Akkor jutott eszembe, hogy le kellett volna hozni az iskolatászkámat. akkor már igazi, kézben és háton egyaránt hordható aktatászkám volt, benne még két három teljesen üres füzet is. Ómama csomagjában az élelmiszer kapott helyet, mert nem lehetett tudni, mikor jutunk majd friss élelemhez. A lehetőségekhez és korához képest még grószmutter is fel volt szerelve batyuval.

Késő este volt, amikor a megbeszélés szerint elérkezett az indulás ideje. Felcseleltünk és elhelyezkedtünk a lovasszánkón mindannyian. Ópapa a kocsis mellé ült, mi pedig kétoldalt ültünk a szánkón, most nem volt oldala, így lelógathattuk róla a lábunkat, de én inkább – szokásomhoz híven – törökülésben foglaltam helyet. Elbúcsúztunk a tanyasiaktól, és elindultunk az ismeretlenbe. Vajon sikerül-e? Nem

kapnak-e el éppen most minket közvetlenül a cél előtt? Ha meg is fordult mindannyiunk fejében, senki sem merete kimondani kételyeit. Hiittük, hogy sikerülni fog!

Hogy mennyi ideig hajtott a kocszi észak felé, és mekkora távolságot tettünk meg a határ irányába, nem tudom, de egyszer csak megállt a fogat, mi pedig leszálltunk a szánkóról. Metsző hideg volt, és emellett sűrű köd is. Rövid, barátságos kézfogás és szerencsekívánás után a szánkó eltűnt azon a csapáson visszafelé, amerről az imént jöttünk. Ópapa egy kicsit tájékozódott, bár a ködben inkább a megérzésre kellett hagyatkoznia, mint arra, amit láthatott. Aztán megindultunk libasorban a Kígyós-patak hídjá, vagyis a határ irányába. Ópapa ment elől, én közvetlenül a nyomában. Mindig igyekeztem abba a nyomba lépni, amit ő már a bakancsával feltört, hogy ne nagyon ropogjon a tetején a jeges hó lépésem következtében. A többiek alig lemaradva követtek bennünket. Leghátul a 75 éves grószmutter zárta a sort. Ómama, mivel asztmás volt, nehezen szedte a ködös levegőt, de hősiesen kitartott. Húgom édesdeden átaludta az egész utat – szerencsére! Egyszer sem sírt fel, még csak hangot sem hallatott anyám karjában.

Ópapa egy idő után megállt, mert számítása szerint már el kellett volna érniünk a patakhoz. Ebben a pillanatban egy kicsit oszlott a köd, és halvány holdvilágnál vetjük észre kétségbeesetten, hogy már jó ideje körben járunk a sötétben. Jól látszódtak a saját nyomaink.

Ópapa akkor halkán azt mondta, hogy most mindenki üljön le a hóra, mert ő előreindul felderítésre. Én nyomába szegődtem. Rövid gyaloglás után (kelet felé mehettünk) egy léckerítés körvonalai rajzolódtak ki a sötétben, mögötte pedig egy épület sötétlett. Hamarosan kutyaugatást hallottunk, a hangjukról ítélve nagy testű állatok lehettek. Vagy meg voltak kötve, vagy a házból ugattak, így nem jöttek felénk. „Vissza! Vissza!” – szolt ópapa, de engem nem kellett biztatni. Szerencsésen visszavertünk a többiekhez, akik szintén hallották a kutyák hangját, és kétségbe voltak esve. Hogy miért nem jöttek elő a határt védő partizánok? Ma sem tudok másra gondolni, mint arra, hogy abban a zimankós hideg időben nem volt kedvük előbújni az őrházból és minket elfogni, majd esetleg másnap el is kíséni a gákovai lágérba. Inkább hagytak bennünket menekülni. Most már ópapa tudott valamiképp tájékozódni; új irányba kellett fordulnunk. Természetesen nem tudhattuk azt, hogy miért nem küldték utánunk a határőrök a vérebe-

így a tőlük való félelmünkben mindannyian viszonylag fűgén igyekeztünk az új irányba.

A holdat ismét eltakarták a felhők, feltámadt a szél is, már nemcsak a lábam fázott, az arcom is mind jobban megdermedt.

Rövid menet után azt vettük észre, hogy óriási szárkúpok között haladunk, majd a széna- vagy szalmakazlak között visz az utunk, és pislákoló petróleumlámpa-fényt is látni véltünk. Beértünk egy tanyára, illetve annak szérűskertjébe, majd a tanya-udvarba. Itt is ugatni kezdtek a kutyák, de ezeknek a csaholása barátságosabban hangzott a téli éjszakában. A kutyák jelzésére egy középkorú asszony sietett elénk, és kérdezte, hogy kik vagyunk. „Menekültek vagyunk! Ez a tanya már Magyarországhoz tartozik, vagy még Jugoszláviához?” – válaszolt és kérdezett egyszerre az élen haladó ópapa. „Itt már Magyarországon vannak, ez a tanya a hercegszántói határhoz tartozik!” – felelte a néni. „De nem jókor jöttök, mert éppen most a tanyában tartózkodnak a járőröző magyar határőrök” – tette hozzá izgatottan az asszony. Hála Istennek, csakhogy átértünk! A magyar határőröktől meg nem félünk, hiszen éppen azokat keressük!” – válaszolta ópapa felszabadultan, örömmel.

„Hát ha nem félnek tőlük, akkor jöjjenek beljebb!” – indult meg előttünk most már barátságosabban, így mutatva meg az utat.

Mi, ágrólszakadt menekültek ópapával az élen bevonultunk a tágas szobába, ahol az asztalnál egy nagy, mennyezetről lelógó petróleumlámpa fényénél két magas termetű katona borozgatott. Ópapa katonásan jelentkezett, hogy itt van hatodmagával, fogjanak el bennünket, mert már egyikünknek sincs jártányi ereje, de ne toloncoljanak vissza bennünket a határon túlra, mert az a pusztulásunkhoz vezetne!

A szakaszvezető, aki a rangidős volt kettejük közül, végigtekintett rajtunk, és csak annyit mondott: „Bácsikám! Mi sohasem találkoztunk magukkal! Majd egészen más hangon, barátságosan az elhagyott otthonunk felől érdeklődött, kérdezte a menekülésünk okát, és az úti célunk felől is tudakozódott.

Hogy miért voltak még ébren a S.-tanyában, az hamar kiderült. Lakodalomra készülődtek, süteményeket sütöttek, és tették a dolgukat vidám borozgatás mellett, ahogy az ilyenkor szokás volt. Nekünk alvóhelyet teremtettek, de ómama, hogy levezesse a benne lévő feszültséget, még kicsit segített a sütésben, bár hamarosan a háziak is pihenőre tértek. Álom nélküli mély alvás következett részemről. Másnap világos volt, mire lelket tudtak verni be-

lém. Akkor láttuk meg, hogy a tanyához tartozó közvetlen porta kiér a Kígyós partjára, ahol lefagyott sás és alacsony nád sínylődik a jeges hóban. Ama keresett híd sincsen távol, de mi ezek szerint nem is a hídon át jöttünk keresztül a patakon, hanem mellette. A befagyott vízen ezt nem is vettük észre! Így érthettünk be egyenesen a tanya udvarába.

Sok minden odaveszett, de az életünk megmaradt! Bizonytalan volt a jövő, tele voltunk aggodalommal, de megszabadultunk az örökös félelemtől, mely az utóbbi két évben nekünk és másoknak is osztályrészül jutott.

Ahogy elnéztem a körülöttünk farkcsóválva ugráló bozontos tanyai kutyát, eszembe jutott Muki kutyánk. Vajon mi van vele? Mit csinálhat? Őrzi biztosan a gazdátlan házat, és várja haza az övéit, hogy ellássák étellel, és valaki a családból megsimogassa okos fejét.

Később más menekültektől tudtuk meg, hogy Muki valóban őrizte egy ideig a portát, és éjjelente bejárta azokat a helyeket, ahová el szoktunk járn, meglátogatta a távoli rokonokat is, hátha megtalál valahol minket. A bezárt kapu nem volt számára akadály, könnyedén keresztülugrott rajta. Sokáig a szomszédok látták el ennivalóval. A partizánokat nem szerette meg, és ahogy mondták, egyszer megtámadott egy fegyverest, aki aztán lelőtte az általunk hűtlenül elhagyott hűséges házőrzőt és játszótársat... Amikor ezt megtudtam, napokig sirattam. Később több kutyának adtunk Muki nevet, de egyik sem volt hozzá hasonló, csak a nevükben emlékeztettek bezdáni kutyánkra.

Az írásomat ópapa határozott kijelentésével kezdtem. A határozottság mindig illett az egyéniségéhez, különösen sorsdöntő kérdésekben, de amikor azon embertelenül hideg januári éjszakán átléptük a határt, biztosan nem tudott volna még olyan tömören fogalmazni a haza megválasztásáról, mint ahogy később tette. Akkor annyit érzett, megmentette a családot, ha szinte mindent hátra kellett hagyni.

Nem tudtuk, mi vár ránk, hogyan fogadnak a rég nem látott rokonok, akikről a front átvonulása óta semmit sem hallottunk. Mít szólnak, ha váratlanul betoppantunk? Csupa megválaszolatlan kérdés, megfejthetetlen talány. Visszaút nincsen, csak előre lehet tekinteni az egyelőre homályos jövőbe.

Mayer Antal

(Befejező rész)

AGÓCS GY. IMRE 1952-2002

A Bajai Honpolgár indulásakor szerkesztőtársunk volt, írásait lapunk is közölte.

Agócs Imre Bácsbokodon született. Eredeti foglalkozása kirakatrendező. Munka mellett végezte el a filozófia-esztétika szakot. 1980-ban a Kismotor- és Gépgyár bajai gyáregységének a dekorátőre, ahol A mi gyárunk címmel üzemi újságot szerkesztett. Később több megyei újságnak lett tudósítója (Petőfi Népe, Bácskai Napló, Bács-Kapocs, Kecskeméti Lapok, Déli Szél) 1990-ben Kecskemétre költözött, majd néhány évig Budapesten élt, ahol a Vasút Világa, az Új Magyarország és a Magyar Fórum munkatársaként tevékenykedett. Nyaranta a Bajális programfüzetet szerkesztette.

Sokoldalú egyéniség volt. Újságírás mellett foglalkozott szépirodalommal: drámát, verset, tanulmányokat írt. Fotózott, szobrászkodott, kiállításokat rendezett. Volt saját fotókiállítás és Cigánytábor a felhők felett címmel dokumentumfilmet is készített.

Szerkesztőbizottságunk egy régebbi írása újraközlésével adózik emlékének. Az interjú eredetileg a Bajális '86 című kiadványban jelent meg

Schmidt Antal

A tárgyak bűvöletében, avagy a rózsa illata

Beszélgetés dr. Solymos Ede néprajzkutatóval

*Solymos Ede született 1926-ban Kalo-
csán, a történelemtudományok kandidátusa.
Muzeológusi oklevelet 1950-ben szer-
zett, s több mint 35 évig volt a bajai Türr
István Múzeum igazgatója. A magyar ha-
gyományos halászat című könyve e téma-
körben máig is alapműnek számít. Több
évtizedes muzeológusi munkássága során
több mint nyolcezer tárgyat gyűjtött össze,
és néprajzi tárgyú fotóinak száma megha-
ladja a huszonhatezretet.*

*- Mindenkinél van valamilyen kapcsolata
a bennünket körülvevő tárgyakkal. A
tárgyak nagyon elevenek, a technikai lehe-
tőségeken kívül bennük rejlik az alkotó lel-
ke, a korszellem, tehát emberi világot tükrö-
znek. A muzeológus néprajzi gyűjtő
munkásságában milyen szerepe van a tár-
gyak belső megértésének, szeretetének?*

- A muzeológusnak egyik feladata a tárgyak gyűjtése és "megszóltatása". Ez nagyon érdekes, izgalmas, de furcsa folyamat. Mondok egy példát: behozom a múzeumba Maris néni vizeskorsóját. Amikor megkapja a leltári számot, szinte felmagasztosul, átlép önmagán. Műtárggyá, kulturális jelenséggé válik. Fazekasipari termék, melyen tanulmányozhatom ennek a műhelynek a technológiáját, formakincsét, különböző stílushatásokat. Bizonyítéka bizonyos piackörzeteknek, árusítási szokásoknak, de jelképe lehet egy paraszti életformának is, amikor az aratásra, mezei munkára ilyen korszakban vitték a vizet. Ha pedig kiállításra kerül, a rendező szándékának megfelelően mindezt a jelentést magán hordozza, csak egy veszett el: Maris néni kezének melege a korsó füléről. Ki emlékszik még arra a vásárra, amikor ezt a korsót vásárolták, s a rég porladó János bácsit még Janinak szólították, s vásárfiát vett Mariskának, vagy amikor az aratáson ebből a korszakból csillapították szomjukat? Ezek az adatok már nem kerülnek bele a leltárkönyvbe. Megörökítésükre csak kevesen vállalkoztak, mint például Kiss Lajos, az első és egyetlen Kossuth-díjas néprajzosunk, a "Szegény emberek élete" című könyv írója. Ő mondta, mikor Bajára indulásom előtt elbúcsúztam tőle: Tudod öcsém, a tudósok fogják a rózsát, szétsze-

dik apró darabokra, nézik mikroszkóp alatt, vegyi elemekre bontják, képletekben leírják, csak éppen az illatát nem ragadják meg. De nemcsak a tulajdonos és a tárgy között, a muzeológus és a tárgyak között is kialakulhatnak személyes kapcsolatok, különböző emlékek tapadnak hozzájuk. Itt van például a nyomóháló. 1948-ban első publikációmot erről írtam. Aztán elkísért egész életemben, éppen pár hete jelent meg megint írásom róla. A probléma lényege: úgy tudtuk, hogy ez a szerszám a századfordulón Oroszországból Románián át jutott a magyar vizekre a szigony pótlására. 1930-ban Mohács környékén írták le. 1948-ban a Szelidi-tavon, majd Ráckeven, a Velencei-tavon, Győrben, sőt a Tiszán is találkoztam vele. Az én adataim szerint nagybaracskai halászok találták ki a múlt század végén, előbb, mint ahogy Romániában feltűnt. Ők terjesztették el az országban, szinte név szerint tudom, mikor, hol bukkant fel, ki használta. Mikor már minden rendben lévőknek látszott, előkerült egy adat Ausztriából, egy másik Svájcban, végül a fogorvosi váróban a kezembe került egy amerikai képeslap, s abban láttam az én nyomóhálóm testvérét Burmában, bambusznádból. Ennek a szerszámnak az elterjedése ezek szerint nem egységes folyamat volt. Különböző helyeken különböző időben alakult ki. Valószínű, hogy Európában nagyjából egy időben bukkant fel, akkor, amikor a szigony használatát eltiltják. Ezt kellett helyettesítenie. Példa lehet arra, hogy azonos körülmények között az emberek hasonló módon gondolkodnak.

Vannak aztán egészen ősi szerszámok is, ilyen a csontos kece. Ez egy zsák alakú huzalháló egy „A” alakú farámára szerelve, s az ínján lólabcsontokkal súlyozva. Ilyen lócsontokat már őskori ásatásoknál is találtak (lyukasztások, kopások hasonlósága a bizonyíték). Ma már jóformán csak a magyar Dunán, Jugoszláviában és Romániában használják. Évekkel ezelőtt járt itt egy idős kollégám Lengyelországból, aki ugyan a szakma nagyjai közt van, de ilyet még nem látott. Boldogan nézte végig Reztében a kecézést, s mikor megajándékozták egy kececsonntal, szinte lélegzetet sem kapott. Hazafelé egész úton úgy tartotta az ölében, mint a a kislány a kedvenc

babáját. Mikor nála jártam Lengyelországban, büszkén mutatta a „csodálatos kececsonntot”, amit az egyetemi előadáson be szokott mutatni. A kecével kapcsolatban van még egy élményem. Egyszer egy morgungorva halász elvitt kecézni. Közben meséli, hogy micsoda méreg az, ha más felszedi az ember varsáit, és kilopja belőle a halat. Nem csoda, ha odacsap az evezővel. Később egy régi bajai újságból megtudtam, hogy az én halászsom valakit fejbe kólintott, s ezért 15 évet ült Vácott.

- Hogy néz ki a kece?

- Mint említettem, egy „A” alakú fakeretre kötik a zsákot, mely hármasszerkezetű hálóból van. Ez az ún. tükörháló két nagy szemű, s közte egy bő, de apró szemű hálóból áll. A hal ezt az apró szemű hálót átnyomja a nagy szeműn, zacskót csinál és beledagad. A kecét hosszú kötéllel a fenéken húzzák, a lócsontok az iszapos fenéken csúsznak, a kötél nem vágódik bele a sárba, viszont minden gödörbe belesik, és felveri a halat. Főleg olyan részeken használják, ahol a gödrök, tuskók miatt más szerszámmal nem halászhatnak. Nagyon szép halakat lehet vele fogni, főleg kecségét, harcsát, márnát. Hajdan külön kecsés halászcsoportok voltak.

- A halászeszközök fejlődésében a technikai lehetőségeken, a gazdasági szükség-szerűségeken kívül mit számított a halászok egyéni leleménye?

- A halászat alapfogásai a víz, a meder és a hal tulajdonságain alapulnak. Ez lényegében nem változott évezredek óta. A legmodernebb számító elektromos halászat is egy ősi módszernek mai változata: az elektromos áram elkábítja a halakat. Hogy csinálták régen? Ha a patakokban azt látták, hogy a hal egy kő alá bújt, egy másik kővel ráütöttek. Ha a jég alatt látták meg, fejszével, doronggal odacsaptak, aztán gyorsan léket vágva kiemelték. Kisebb vizekben az iszapot kavarták fel, a zavaros vizekben a halak nem kaptak elég oxigént, könnyű volt megfogni őket.

Minden modern halászati módnak megtaláljuk az őst. Újításra akkor van szükség, ha megváltoznak a halászat körülményei, s a hagyományos szerszámokkal nem lehet eredményeket elérni. Előbb a meglévőket igyekeztek az új körülményekhez igazítani. „Mindig spekulál az ember” – szokták mondani. Az érdekes mégis az, hogy nem az öreg, tapasztalt halászok az újítók, hanem a fiatalok, akiket

még nem köt meg a hagyomány, a megszokás. Ha aztán beválik, az idősök is követik. Jó példa erre a bűvárhaló esete. Ezt a hálót az 1930-as években találta ki két halász, Kiss Mihály és Kiss Zsigmond Komarnóban. Volt egy bűvár barátjuk, Kovács József, aki egyszer megnézte, hogy megy a fenéken a kecsgehaló. Azt látta, hogy sok átbújik az alsó ín alatt. Kitalálták, hogy egy szákot szereltek a háló aljára, mely az átbújó halakat fogja meg. Hosszú évek kellettek, mire mások is átvették az új hálót, s elterjedt a Dunán.

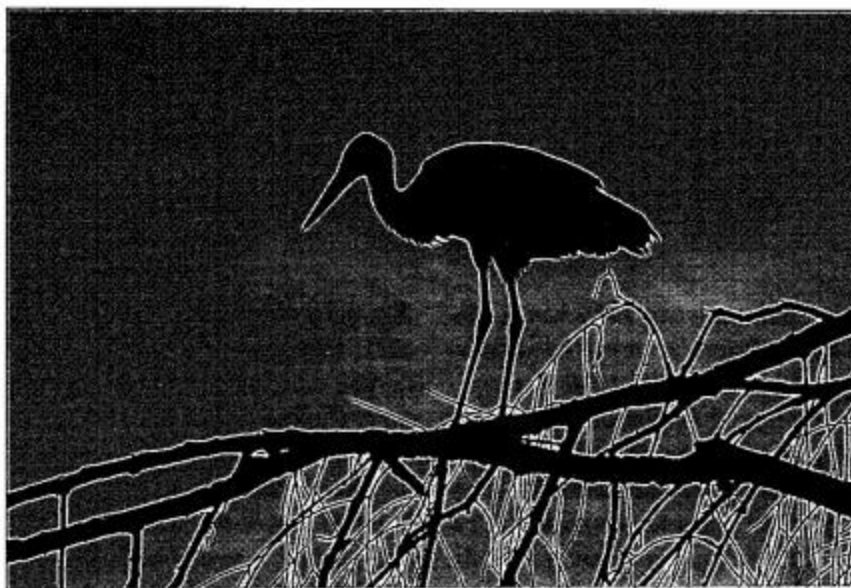
- *Lehet, hogy furcsa kérdés: a halak védekeznek a halászok ellen?*

- A halászok szerint igen. Egy pesti halász, aki a Szabadság-híd tövében halászott, azt mondta: „Ezek a halak már a műgyetemre járnak, annyira rafináltak”. A bajai halászok az 50-es években úgy vélték, hogy „Szemináriumra járnak a halak, attól okosodnak ki”. Mások szerint a háború alatti aknarobbantásoktól lettek félnékebbek, s ezt örökölték a maiak is.

- *Végül még egy kérdés: mit csinál egy nyugdíjas néprajzkutató? Egyáltalán nyugdíjba tud menni?*

- Először is egy nagyot sóhajt, hogy hál'isten, megszabadult az adminisztrációtól, a hivatali köztétésektől, és most már elolvashatja és megírhatja mindazt, amire eddig nem volt ereje. Aztán rájön, hogy ha még 100 évig él, akkor sem fog a végére jutni, ezért igyekszik a legsürgősebbnek látszó feladatokat megoldani. Én azóta is rendszeresen dolgozom, kisebb-nagyobb, megígért cikkeimet írom, és készülök a nagy feladatra. 30 évvel ezelőtt gyűjtöttem végig a Dunán a halászatot, 20 éve jelent meg az erről írott könyvem. Szeretném most újra végigjárni a halásztanyákat, megnézni, mi változott, mi a jelenlegi helyzet. Ez annál is inkább sürgős, mert a Bős-Nagymarosi vízlépcső meg fogja változtatni rövidesen a tájat a felső szakaszon, és ezzel a halászatot is az egész Dunán. Most még megfigyelhetjük a változás előtti állapotot, s 50 év múlva, ha még lesz halászat, tudják majd mihez viszonyítani. Jelenleg ennek anyagi feltételeinek megszervezésével foglalkozom. Szeretném a nyarat a vízen tölteni.

Agócs Imre

Gemenci hangulatok

Felső Barnabás – a Gemenc című fotóalbum fotósának – felvételeiből 12 db-ból álló színes képeslap sorozat jelent meg a közelmúltban a P. Athéné könyvkiadó gon-

*dozásában. A kiadvány egyelőre a Színvo-
nal Galériában (volt zsinagógával szem-
ben) és az Idill Házban (a piac mellett)
kapható.*
Schmidt Antal

KABDEBÓ TAMÁS

Tízparancsolat

Mindig örömmel veszem kezembe Kabdebó Tamásnak egy-egy új könyvét, mert kivétel nélkül mindegyik tartogat valamilyen meglepetést. Ami ez alkalommal azonnal megdöbbenett, a magyar könyv angol nyelvű impresszuma; sőt a 2001-ben publikált kötet árát már EURO-ban is közli. Igaz, a kiadó „editio plurilingua” vagyis – ab ovo – több nyelvű kiadást ígér.

Vallással kapcsolatos könyvről lévén szó, előjáróban szeretném közölni, hogy a szerző leszögezi (pontosan a 12-dik oldalon); „...e sorok írója hívő ember, az Isten iránti bizalom életének támasza.”

A magyar olvasó általában ismeri, legrosszabb esetben hallott a tízparancsolatról, de Kabdebó könyvéből megtudhatja, hogy: „... az Ószövetség mózsei törvényei 613 parancsolatról tudnak. A középkori egyházatyák azok, akik – Szent Ágostonnal élükön – az Írás garmadányi parancsolatát tízre redukálták. A reformációig tartotta magát a sorrend – azóta a katolikus és protestáns egyházak másképpen számolnak –, de a parancsolatok szövegét nem vitatják egymás között.”

Engedtesse meg itt a református recenzornak egy megjegyzése. A második parancsolatot a katolikusok kihagyták. Ez a parancsolat így kezdődik: „Ne csinálj magadnak faragott képet, sem semmi azokhoz hasonlót...” Bár különben eléggé „keménynyakú kálvinista” vagyok, mégis végtelenül hálás, hogy az olasz és németalföldi katolikusok számára nem létezik ez a parancsolat. Pontosabban ami a jó művészeket illeti, akik csodálatos festményeikkel, freskókkal, mozaikokkal, szobrokkal díszítették templomaikat, s ezt a múzeumok létezése előtt... Természetesen ez szubjektív megjegyzés.

De térjünk vissza a tízparancsolathoz, illetve ahogy Kabdebó Tamás elemzi azokat.

„Uradat, Istenedet imádjad, és csak neki szolgálj” – mondja az *első parancsolat*. És aki nem hisz? Jó modorral, tiszta erkölcs-csel ne káromolja. Nagyon is lerövidítve ez a szerző gondolata.

A *második parancsolat* (harmadik a protestánsoknak) lényege, hogy az Isten nevét nem szabad, nem illik hiába venni, használni, kimondani. Megdöbbenő, ami ma

az áruházakban, a piacokon történik. Nem csak a munkájukra siető felnőttek, de gyerekek is, ha nem találják azt amit keresnek, undorító módon káromkodnak. A káromkodásból – sajnos – ritkán hiányzik az Isten neve. Vajon miért?

Harmadik parancsolat. (Protestánsoknak negyedik) Az Úr napjának megszenteléséről szól, idézem a szerzőt: „A menekülttáborban Ausztriában, majd Angliában szinte senki sem hiányzott a katolikus illetve a református istentiszteletről – a baj, a szorongás, a létbizonytalanság istenkérésévé teszi a szkeptikust is.” Másrészt, s ismét Kabdebót idézve: „Megboldogult apám csak sátoros ünnepen ment el a misére, egyébként halászott-vadászott, de esténként idealista filozófusok vagy esszéisták magyarra fordított műveiből olvasott föl nekem... tizenkétéves koromban.”

Negyedik parancsolat (Ötödik a protestánsoknak) Tiszteld apádat és anyádat... Hát itt nagy bajok vannak a fehér ember világában az Óceán mindkét partján. Kivételesen az az otthon, ahol egészséges a családi élet. Különben... Nincs olyan nap, nincs olyan újság, mely ne számolna be a legborzalmasabb – gyerekek által elkövetett – gyilkosságokról. Pénzért elsősorban, néha „csak felvágásból”. Túlságosan meghoszszabbodott az emberi élet?

Ötödik parancsolat. (Hatodik a protestánsoknak) Ne ölj. Ez egyértelmű lenne háborúk nélkül... De: Nagy Konstantin a kereszt nevében győzött, de ezek életének fonalát vágta ketté. És a terroristák manapság? Az öngyilkos is ő, bár ezt közülük kevesen realizálják. Akad kivétel. Könynyekig megható, amit a szerző önmagáról ír a könyv 72-dik oldalán, miért nem ölt.

A legnehezebbnek nevezi az író azt a parancsolatot, mely a katolikusok számára a *hatodik*, tehát a protestánsoknak a *hetedik*: ne paráználkodjál! Az évezredek, az évszázadok folyamán mást és mást jelentett Isten és az istenek hívői számára. Bár a legjobb tudomásom szerint a pedofília mindig és mindenütt megbocsáthatatlan bűn volt. – Másrészt örökké igaz, ahogy Kabdebó megfogalmazta: „...a szexualitás az élet nagy adománya... Ha sze-

retettel egyesül, káprázatosná válhat, ha nem, lealjasulhat.”

Hetedik parancsolat, illetve nyolcadik. Ne lopj. Földünkön már nemigen vágják le a kezét a tolvajnak, mint Szent István korában Magyarországon, és ma is több arab országban. De vajon nem lopott-e a kommunizmus mindenütt, ahol hatalomra került? Sőt rabolt. Mert nem csak elvette a jogos tulajdonostól házát, gyárát, földjét, de ha ellenállni igyekezett, gyakran meg is ölte. Szóval az állam rablógyilkossá vált.

Nyolcadik parancsolat, kilencedik a protestánsoknak. „Ne mondj a te felebarátod ellen hamis tanúságot” – írja a Károli Biblia. Briliáns Kabdebó magyarázata, amely az igazsággal, a féligazságokkal, a krisztusi csodákkal, a görög mítoszokkal szinte zsonglórködik ezzel a parancsolattal kapcsolatban. És szól az életmentő hamis tanúkról is. Én egyetlen apróságot szeretnék megemlíteni. Arany János versét, amelynek „A hamis tanú” a címe, és első sora így szól: Állj elő, vén Márkus! vedd le a süveget.” Akinek módjában áll, olvassa el (vagy újra), miután befejezte Kabdebó könyvét.

Kilencedik és tizedik parancsolat. Különválasztva a katolikusok számára, csupán egy a protestánsoknak. A fordítás különböző, a lényeg azonos: ne kívánjad, ami felebarátodé, se feleségét, se szolgálóját, se szolgálóját, se mezejét, se házát, se ökrét, se szamarát. De mi is ez a kívánás? Hiszen, ha csak egyszerű irigységről lenne szó, az annak rossz, aki kívánja, nem annak, akitől..., és vajon az asszonyok nem kívánnak semmit? A vita végtelen lehet, de egyet szeretnék leszögezni a szerzővel kapcsolatban: Kabdebó Tamás az az író, aki szereti a nehéz témákat, és aki tud olvasni, realizálja, milyen remekül oldja meg az önmagának adott feladatokat, hála nem csak tehetségének, de óriási műveltségének is.

Az ismertető szerény véleménye szerint a *Tízparancsolat* új évszázadunk egyik klasszikusa lesz.

Vadnay-Rospigliosi Zsuzsa

(Kabdebó Tamás könyvei Gáti Lászlónénál – Baja, Türr I. u. 5. – szerezhetők be.)

Bajai képző- és iparművészek galériája

Végre állandó kiállítóhellyel büszkélkedhetnek a bajai művészek: kortárs galéria nyílt a Munkácsy M. utcában a volt zsinagógával szemben. A Színvonal Galéria megálmodója és létrehozója Horváthné Bálint Klára népművelés-magyar szakos

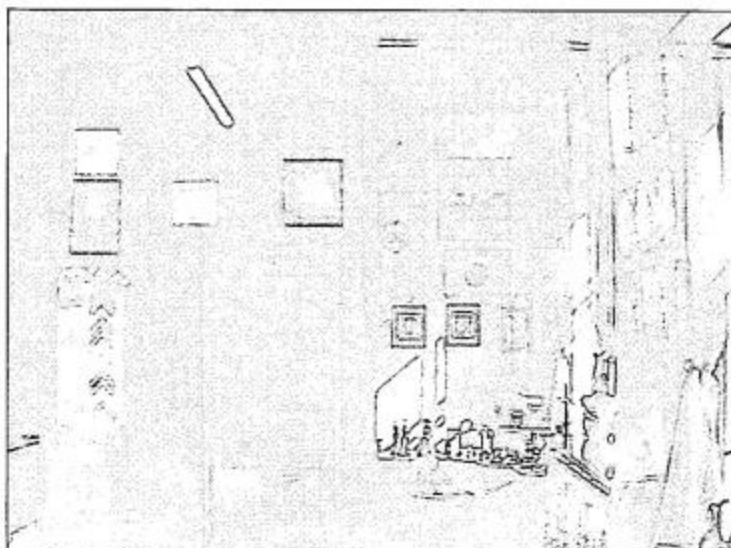
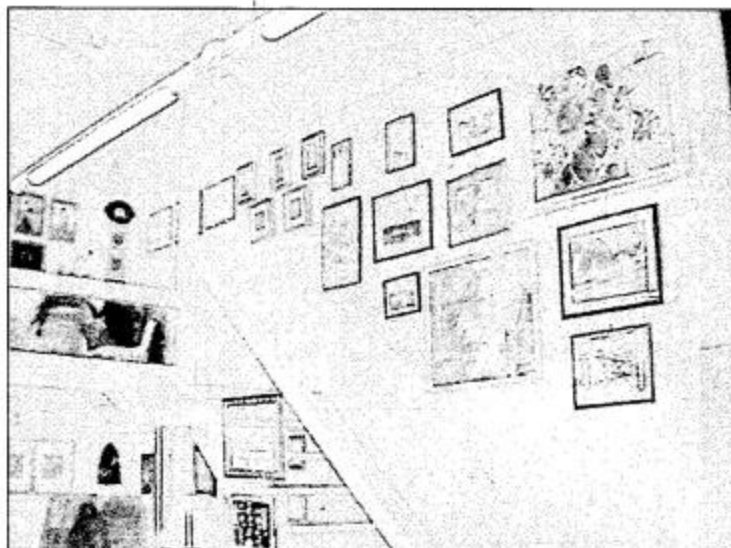
tanár. Vállalkozásáról, terveiről a következőket nyilatkozta lapunknak:

Régebbi munkahelyemen a József Attila Művelődési Központban és a tiszti klubban eltöltött évek alatt sok kiállítás szervezésében vettem részt. Most, hogy saját ki-

állító terem van felelevenítettem a régi kapcsolataimat. A legnagyobb falfelületet természetesen a helyi művészek kapják: egyelőre a fotók kivételével minden más technikával készült műalkotás (olajfestmények, akvarell, tollrajz, tűzzománc kép stb.) megtalálható a galériában. De nem csak bajai, hanem pesti, dorogi, szentesi, mohácsi, pécsi hódmezővásárhelyi, szege-di, szekszárdi képző- és iparművészek alkotásai is megtalálhatók nálunk. Mind-mind igényes, egyedi alkotás. A réz- vagy ezüstszálakból horgolt ékszerek és a Romániából importált Ion Art üvegtárgyak egészen különlegesek. Remélem, hogy a Galéria pusztája létezésével is színesíti a város kulturális kínálatát. A későbbiekben azonban kulturális rendezvények (pl. könyvbemutatók, egy-egy művész önálló kiállítása, stb..) megszervezésére is vállalkozni fogunk. kaphatók lesznek nálunk bajai könyvek és kiadványok, így természetesen a Bajai Honpolgár is...

(A galéria naponta 10–18 óráig tart nyitva, szombaton 13 óráig.)

Schmidt Antal

BAJAI HONPOLGÁR

Városi és Környezetvédelmi Lap
2002. június 2002. június 6. (1982) oldal 100 Ft

Városhistória és
Környezetvédelmi Lap

Megjelenik minden hónap
első napján ISBN 1416-4469

<http://www.bajaobs.hu/baja/honpolgr/mutato.htm>

Szerkeszti a szerkesztőbizottság

Felelős vezető:
Bánáti Tibor

Tagjai:
Bálint László, dr. Dániel József, Jász Anikó,
Kovács Zita, dr. Laki Ferenc,
Sárosy Józsefné, Schmidt Antal

Tervező szerkesztő:
Bálint Attila

Lapalapító és kiadó:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Postacím:
6500 Baja, Oltvány Imre u. 14.

Fenntartó:
Bajai Honpolgár Alapítvány

Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Kereskedelmi Bank Rt.
Bajai Fiókja 11732033
Bajai Honpolgár Alapítvány 20030119

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.

Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

KÉZIRATOT, FÉNYKÉPET NEM ŐRZÜNK
MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.